

**GEDRAGSCODE
SOORTENBESCHERMING NATUURBEHEER**

versie 19 september 2024

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Begrippen	4
3. Uitgangspunten natuurbeheer in de Gedragscode.....	7
4. Wettelijk kader Omgevingswet.....	10
5. Reikwijdte en toepassing Gedragscode natuurbeheer	14
6. Algemene voorzorgsmaatregelen	17
6.1 Werkwijze voor zorgvuldige uitvoering van beheermaatregelen.....	17
6.2 Inventarisatie voorafgaand aan de uitvoering van beheermaatregelen	17
6.3 Opstellen, ondertekenen en toepassen van het werkprotocol natuurbeheer	18
6.4 Onvoorziene omstandigheden tijdens de uitvoering van beheermaatregelen	18
6.5 Verantwoordelijkheden onder de Gedragscode natuurbeheer.....	19
7. Specifieke voorzorgsmaatregelen per beheermaatregel.....	20
7.1 Beheermaatregel: begrazen van natuurterreinen.....	22
7.2 Beheermaatregel: beheer van akkers	24
7.3 Beheermaatregel: schonen en baggeren van waterlopen	26
7.4 Beheermaatregel: schonen en baggeren van kleine wateren	29
7.5 Beheermaatregel: omzagen en afzetten van houtige landschapselementen	31
7.7 Beheermaatregel: plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen	34
7.8 Beheermaatregel: maaien van rietlanden.....	37
7.9 Beheermaatregel: beheer van weidevogelgebieden	40
7.10 Beheermaatregel: beheer van kruidenrijke gras- en hooilanden.....	42
8. Alternatievenafweging	44
Bijlage A Werkprotocol natuurbeheer	48
Bijlage B Beschermd dier- en plantensoorten Omgevingswet.....	53
Bijlage C Artikelen Omgevingswet	55
Bijlage D Evaluatieplan	61
Bijlage E Participatieverslag	62

1. Inleiding

De Gedragscode soortenbescherming natuurbeheer (vanaf hier: Gedragscode natuurbeheer of Gedragscode) is een op de Omgevingswet (voorheen Wet natuurbescherming) gebaseerd hulpmiddel. Met de Gedragscode kunnen beheerders van natuur handelingen uitvoeren die plaatsvinden in het kader van natuurbeheer zonder in strijd te handelen met de Omgevingswet. Sinds 2009 bestaat er een Gedragscode natuurbeheer.

De eerste Gedragscode natuurbeheer is opgesteld door het toenmalige Bosschap met medewerking van Staatsbosbeheer, SBNL Natuurfonds, Natuurmonumenten, De Landschappen, de Federatie Particulier Grondbezit en anderen. Deze Gedragscode natuurbeheer was geldig van 2009 tot 2013. De tweede Gedragscode natuurbeheer is opgesteld door de Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE) met medewerking van de Unie van Bosgroepen en gold van 19-12-2016 tot 19-12-2021.

Naar aanleiding van de evaluatie van de tweede Gedragscode natuurbeheer heeft de VBNE - als eigenaar van de Gedragscode namens diverse natuurbeherende organisaties - de Gedragscode natuurbeheer geactualiseerd. De Gedragscode is mede gebaseerd op het Reikwijdtedocument (versie oktober 2022) van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RvO)¹. VBNE heeft deze derde Gedragscode natuurbeheer ter goedkeuring voorgelegd aan de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

De VBNE verzorgt de communicatie over de Gedragscode natuurbeheer richting haar leden en andere geïnteresseerden. Ook fungeert de VBNE als vraagbaak en signaleert zij eventuele knelpunten die van belang kunnen zijn bij een volgende herziening.

Evaluatie en monitoring

Na drie jaar looptijd van de Gedragscode natuurbeheer evalueert de VBNE onder gebruikers de doeltreffendheid en werkbaarheid van de Gedragscode. De resultaten van de evaluatie neemt de VBNE mee op het moment dat zij de Gedragscode natuurbeheer herziet. Ook kan de evaluatie aanleiding zijn om de Gedragscode natuurbeheer tussentijds te laten wijzigen.

Vanuit ecologisch perspectief is het relevant of de toepassing van de voorzorgsmaatregelen uit de Gedragscode het gewenste effect hebben voor beschermde soorten. Gecertificeerde beheerders benutten hiervoor de monitoring en kwaliteitscyclus die zij uitvoeren in het kader van het 6-jarige Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Niet-gecertificeerde natuurbeheerders voeren de monitoring op een vergelijkbare manier uit. In bijlage D is het evaluatieplan toegevoegd.

---

¹ Ondanks dat het Reikwijdtedocument regelmatig geactualiseerd wordt, blijven de maatregelen zoals opgenomen in deze Gedragscode van toepassing. Na afloop van de geldigheidstermijn vindt er een actualisatie plaats van de Gedragscode en kunnen eventuele aanpassingen in het Reikwijdtedocument worden doorgevoerd in de eventuele nieuwe Gedragscode.

2. Begrippen

In de Gedragscode natuurbeheer gebruiken we een aantal begrippen. Voor de gebruikers van de Gedragscode is het van belang dat zij begrijpen wat wij met onderstaande begrippen bedoelen.

Aannemer	De persoon die ter zake van de Gedragscode door het bedrijf - of de organisatie - die de werkzaamheden uitvoert, is aangewezen om tegenover de beheerder op te treden als vertegenwoordiger van dat bedrijf - of de organisatie - en om leiding te geven aan de werkzaamheden. Wanneer (medewerkers van) de beheerder zelf de werkzaamheden uitvoeren, dan betreft het de persoon die ter zake van de Gedragscode door de beheerder is aangewezen om leiding te geven aan de werkzaamheden.
Beheerder	Beheerder van natuur die bevoegd is opdracht te geven tot het uitvoeren van beheermaatregelen. Ook een pachter van natuurgrond kan beheerder zijn.
Bestendig beheer en onderhoud	De Gedragscode is bedoeld voor bestendig beheer en onderhoud (BBO): <i>Onder bestendig gebruik, beheer en onderhoud wordt begrepen regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn gericht op het handhaven van de functionaliteit van het leefgebied met inbegrip van de aanwezige soorten."</i>
Beheer- maatregelen	De natuurbeheeractiviteiten die zijn opgenomen in hoofdstuk 7 waarop de Gedragscode van toepassing is, met inbegrip van eventuele voorbereidende werkzaamheden.
Beschermde soort	In het wild voorkomende dier- of plantensoort die valt onder het beschermingsregime van de Omgevingswet (Vogelrichtlijn soorten, Habitatrichtlijn soorten en nationaal beschermde soorten). Zie bijlage B bij deze Gedragscode.
Bijzondere keverbomen	Dikke kwijnende of dode bomen vanaf 30 cm diameter waarin larven van vliegend hert en vermiljoenkever kunnen voorkomen.
Bijzondere nestbomen	Bomen met 'bewoonde' of 'bewoonbare': <ul style="list-style-type: none"> - horsten (inclusief nestkasten) van roofvogels en uilen ('horstbomen'); - nesten van raven, zwarte kraaien, kolonievogels of eekhoorns.
Broedgeval	Een locatie waar een bewoond nest is vastgesteld of waarvan op basis van een ter plaatse vastgesteld territorium wordt aangenomen dat er een bewoond nest aanwezig is.
Broedperiode	<i>De periode die van belang is voor de voortplanting van vogels. Dezelfde periode is ook van belang voor de voortplanting van veel andere diersoorten. Wanneer een vogel broedt, is afhankelijk van de soort, locatie en weersomstandigheden en kan het hele jaar door plaatsvinden. Het is aan de gebruiker van de Gedragscode om, op basis van bij een ecologisch deskundige ingewonnen informatie, de begin- en/of</i>

einddatum voor de broedperiode te bepalen per soort. Zodra de vogels voortplantingsgedrag vertonen (bijvoorbeeld nestbouw) vangt de broedperiode aan.

Calamiteit

Een calamiteit betreft een onvoorziene gebeurtenis die direct actie vereist vanwege een acuut risico voor de volksgezondheid of openbare veiligheid. Voorbeelden van dergelijke situaties zijn acute of dreigende wateroverlast, overstroming, storm of brand. In dergelijke situaties kunnen maatregelen niet worden uitgesteld, omdat er acuut of op korte termijn gevaar is voor de openbare veiligheid of de volksgezondheid. In deze situatie is de Gedragscode niet van toepassing, maar is normaliter sprake van overmacht in noodtoestand. Ook bij calamiteiten geldt de zorgplicht: als dat redelijkerwijs mogelijk is, vermijd je schade voor beschermde soorten.

Ecologisch deskundige

Een ecologische deskundige is een persoon die ecologisch advies verstrekt of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. En die schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis heeft.

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RvO) geeft de volgende deskundigheidseisen:

“De ecologische deskundige heeft voldoende kennis en jarenlange ervaring om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hij of zij:

- (her)kent de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten;
- heeft kennis van de algemeen erkende onderzoeksmethoden;
- kan ecologische werkprotocollen opstellen;
- kan specifieke werkzaamheden begeleiden.”

Holenbomen

Bomen - ongeacht de grootte - waarin hollen, spleten of rottingsgaten zijn vastgesteld. Het kan zowel om levende als dode bomen gaan. Uiteraard kan een hollenboom tevens een (bijzondere) nestboom zijn.

Inventarisatie

Het verzamelen van actuele gegevens² over het voorkomen van (beschermde) planten en dieren en (beschermde) flora en fauna elementen door middel van een algemeen als doeltreffend aanvaarde en op de soorten gerichte methode van inventariseren. De ecologisch deskundige voert de inventarisatie uit.

Werkkalender

De werkkalenders geven aan wanneer - in relatie tot een bepaalde beheermaatregel - algemene en aanvullende voorzorgsmaatregelen toegepast moeten worden voor de aanwezige soortgroepen. Bij het opstellen van de kalenders is per beheermaatregel rekening gehouden met de gunstige en minder gunstige perioden voor het uitvoeren van deze maatregel per soort(groep). De kalenders kunnen voor verschillende beheermaatregelen anders zijn voor één soortgroep, aangezien de impact op de soorten per beheermaatregel verschilt. In hoofdstuk 7 is per beheermaatregel in de werkkalender aangegeven welke voorzorgsmaatregelen van toepassing zijn in de gele (meest gunstige)

---

² “Actueel” is in de Omgevingsregeling in artikel 7, lid 197J omschreven als volgt: *gegevens waarvan de jongste gegevens niet ouder zijn dan drie jaar, of korter als in de periode tussen het onderzoek en de aanvraag de locatie en het gebied rondom de locatie waarop de activiteit wordt verricht ingrijpend zijn gewijzigd*. I.v.m. kwetsbare soorten en soorten die eerder wel voorkwamen, maar recent niet meer zijn gezien; is het verstandig om ook naar oudere gegevens te kijken.

periode en oranje (minder gunstige) periode. Alleen bij de in hoofdstuk 7 benoemde uitzonderingen kan beheer plaatsvinden in de rode periode.

Let op: de werkkalenders zijn een hulpmiddel voor de planning van werkzaamheden om een eventuele verstoring van flora en fauna te minimaliseren. Actieve perioden van bepaalde soorten kunnen per jaar verschillen. Er moet daarom altijd een ecologisch deskundige geraadpleegd worden.

Ontzien

Het ontzien van een beschermd soort of flora en fauna element betekent dat deze zoveel mogelijk gespaard of niet aangetast wordt. Bijvoorbeeld: niet over de betreffende soort/element heen rijden, zorgen dat flora en fauna elementen functioneel blijven, zorgen dat de beheermaatregel geen schade toebrengt aan de betreffende soort/element of aanhouden van bepaalde verstoringsafstanden. Waar relevant is dit nader beschreven bij de betreffende voorzorgsmaatregelen in hoofdstuk 7.

**Werkprotocol
natuurbeheer**

De ecologisch deskundige stelt voor aanvang van de werkzaamheden een werkprotocol natuurbeheer op (zie hoofdstuk 6 en bijlage A). De beheerder en de aannemer ondertekenen het werkprotocol. Voor zover gebruik wordt gemaakt van kaarten - waarop te beschermen flora en fauna elementen zijn aangeduid - maken deze kaarten onderdeel uit van het werkprotocol.

3. Uitgangspunten natuurbeheer in de Gedragscode

Voor goed begrip van de Gedragscode natuurbeheer is het van belang om enkele uitgangspunten - die bij het opstellen een rol hebben gespeeld - toe te lichten.

Natuurbeleid: ter behoud en versterking van de biodiversiteit en voor de maatschappij

Met het natuurbeleid wil de overheid de Nederlandse natuur behouden en versterken en de verschillende dier- en plantensoorten (biodiversiteit) behouden. Het natuurbeleid in Nederland is gebaseerd op het ecologisch principe dat soorten afhankelijk zijn van geschikt leefgebied. Leefgebied kan diverse functies hebben, zoals voedsel, bescherming, rust en voortplanting. Voor het duurzaam voorkomen van een soort is een leefgebied van voldoende oppervlak, adequate ruimtelijke samenhang, juiste vegetatiestructuur en soms ook -samenstelling en een zekere milieukwaliteit nodig. Alleen zo kunnen we de biodiversiteit en de wettelijk beschermde soorten behouden.

In de Omgevingswet staat het beschermen en ontwikkelen van de natuur - mede vanwege de intrinsieke waarde - en het behouden en herstellen van de biologische diversiteit voorop. Evenals het doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de natuur ter vervulling van maatschappelijke functies. Tenslotte heeft de Omgevingswet als doel het verzekeren van een samenhangend beleid gericht op het behoud en beheer van waardevolle landschappen. Vanwege de bijdrage van deze landschappen aan de biologische diversiteit, hun cultuurhistorische betekenis en ter vervulling van maatschappelijke functies.

De overheid geeft op verschillende manieren invulling aan het natuurbeleid. Het Rijk wijst Natura 2000-gebieden aan en de provincies realiseren het Natuurnetwerk Nederland (NNN). De provincies bepalen waar zij welke natuurdoelen willen realiseren en welke middelen zij hiervoor inzetten. Zelf zorgen ze voor voldoende ruimte, samenhang en de juiste milieucondities. Via het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) verlenen de provincies subsidie voor het behoud en de ontwikkeling van (agrarische) natuurgebieden en landschappen. Terreinbeherende organisaties - zoals de provinciale Landschappen, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer -, particuliere terreineigenaren en verenigingen van particuliere natuureigenaren (natuurcollectieven) voeren dit beheer uit. De kosten voor natuurbeheer in het Natuurnetwerk Nederland en in de Natura 2000-gebieden - zoals maaien, begrazen, schonen en afzetten - zijn gebaseerd op de standaardkostprijs (SKP): de kosten van het landelijk gemiddelde beheer. Hiervoor zijn per natuurbeheertype alle werkzaamheden voor de verschillende beheermaatregelen beschreven. De beheermaatregelen in deze Gedragscode zijn hierop gebaseerd en sluiten daarmee aan op de door de provincies bepaalde natuurdoelen. Deze doelen zijn binnen het Natura 2000-netwerk afgestemd met de overkoepelende Europese doelen.

Natuurbeheer: ten behoeve van de instandhouding van habitats en leefgebieden van soorten

Natuurbeheer door professionele organisaties is gebaseerd op natuurdoelen en beheertypen voor het betreffende gebied, op kennis van ecosystemen met bijbehorende soorten en op de terreinkenmerken in het veld. Deze kennis van ecosystemen en hun reactie op beheer is verkregen uit natuurwetenschappelijk onderzoek en praktijkervaring. De doelen betreffen alle typen natuurterreinen, zowel binnen als buiten Natura-2000 gebieden en het Natuurnetwerk Nederland. Natuurbeheer is gebaseerd op consistente en landschapsecologisch verantwoorde keuzes in te nemen beheermaatregelen. Deze beheermaatregelen vloeien voort uit de natuurdoelen voor een gebied. Kennis over beheermaatregelen is onder andere bijeengebracht op de website van OBN Natuurkennis³.

Ten behoeve van de instandhouding van de SNL beheertypen, de habitattypen van de Habitatrichtlijn en leefgebieden van soorten onder de Vogel- en Habitatrichtlijn is uitvoering van

---

³ <https://www.natuurkennis.nl/>

deze beheermaatregelen nodig. Zonder natuurbeheer kunnen de meeste habitats - met de daarin voorkomende beschermde soorten - niet duurzaam in stand worden gehouden. Natuurbeheer heeft vaak tot doel het 'imiteren of vervangen' van natuurlijke processen in meer natuurlijke landschappen. Of het 'imiteren of continueren' van menselijke processen in halfnatuurlijke of cultuurlandschappen. Door de dynamiek ontstaat diversiteit en variatie. Dit is van groot belang voor biodiversiteit en duurzaam behoud van beschermde soorten. Bij het staken van natuurbeheer zal de successie van een groot aantal habitats in Nederland zich bewegen richting een gesloten bos. Dit betekent verlies van leefgebied voor veel beschermde soorten.

Beheermaatregelen vinden dan ook regelmatig en terugkerend plaats - en meer of minder intensief - afhankelijk van de invloed van externe factoren. De beheermaatregelen zijn noodzakelijk voor het behoud van beschermde soorten in de bestaande, actuele situatie. Natuurbeheerders vervullen een vooraanstaande rol bij de invulling van deze beheermaatregelen in hun gebied. Dankzij hun deskundigheid en het feit dat zij hun eigen gebied als geen ander kennen. De beheermaatregelen worden periodiek geëvalueerd, waarna eventuele bijsturing kan plaatsvinden.

Natuurbeheer dilemma: actief beheer en passieve soortenbescherming

Bij het uitvoeren van beheermaatregelen heeft een natuurbeheerder vaak te maken met de aanwezigheid van beschermde dier- en plantensoorten. Door het uitvoeren van beheermaatregelen kunnen zij (onbedoeld) exemplaren van deze beschermde soorten verstoren, beschadigen of zelfs doden. Dit kan bij de praktische uitvoering slechts deels voorkomen worden door zorgvuldig te handelen. De beheermaatregelen zijn echter noodzakelijk voor duurzame instandhouding van habitats voor diezelfde of andere beschermde soorten. Het is niet mogelijk om soorten in stand te houden wanneer de habitats van die soorten niet in stand worden gehouden. Wij illustreren dit dilemma met onderstaand voorbeeld.

Om een dotterbloemhooiland in stand te houden - en om te voorkomen dat een verschuiving naar bijvoorbeeld rietruigte of bos optreedt -, moet een natuurbeheerder zo'n hooiland in de zomer maaien. Ondanks voorzorgsmaatregelen is het niet uit te sluiten dat bijvoorbeeld een individuele ringslang geraakt kan worden bij het maaien van het betreffende hooiland. De meeste individuen zullen door gerichte voorzorgsmaatregelen ongemoeid blijven. In zo'n geval is de instandhouding en ontwikkeling van het graslandhabitat - en daarmee het uitvoeren van de beheermaatregel - belangrijker dan het behoud van het specifieke individu. Zonder habitat zal immers de soort, en vele dagvlinders, sprinkhanen en plantensoorten met hem, ter plaatse helemaal niet kunnen voortbestaan.

Gedragscode natuurbeheer: wezenlijke negatieve effecten op beschermde soorten voorkomen

In de Gedragscode natuurbeheer staan drie wettelijke belangen uit de Omgevingswet en de Vogel- en Habitatrichtlijn centraal: bescherming van de (wilde) flora en fauna, in stand houden van natuurlijke habitats en bestendig beheer in het kader van natuurbeheer. Welk belang van toepassing is, is afhankelijk van de aanwezige beschermde soorten en habitats. Dit lichten we toe in het volgende hoofdstuk.

Door te werken volgens de Gedragscode natuurbeheer voldoen natuurbeheerders aan zowel de belangen van duurzame instandhouding van habitats als aan de belangen van bescherming van soorten. Door met de vereiste kennis en kunde volgens de Gedragscode natuurbeheer te werken, voorkomt de beheerder dat hij in strijd met de Omgevingswet handelt. Er geldt dan een vrijstelling van de verbodsbepalingen uit de Omgevingswet. Bij een correcte toepassing van deze Gedragscode voert een beheerder de beheermaatregelen zodanig uit dat er geen wezenlijke negatieve effecten op beschermde soorten zijn. De gunstige staat van instandhouding van de soorten wordt daarmee gewaarborgd.

Bij een correcte naleving van de Gedragscode heeft de beheerder vooraf beoordeeld:

1. dat de betreffende beheermaatregelen noodzakelijk zijn;
2. dat er geen andere bevredigende oplossing is;
3. welke beschermde soorten zijn te verwachten in het te beheren terrein, én;
4. welke voorwaarden de Gedragscode stelt aan de uitvoering van de beheermaatregelen.

4. Wettelijk kader Omgevingswet

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. De Wet natuurbescherming is daarin opgenomen. De in dit hoofdstuk genoemde artikelen zijn te vinden in bijlage C.

Verbodsbepalingen Omgevingswet

Op grond van de volgende artikelen uit het Besluit activiteiten leefomgeving van de Omgevingswet gelden diverse verbodsbepalingen ter bescherming van:

- vogels (Vogelrichtlijn): artikel 11.37;
- Europees beschermde dier- en plantensoorten (Habitatrichtlijn): 11.46 ;
- andere soorten (nationaal beschermde dier- en plantensoorten): 11.54

Het gaat bijvoorbeeld om het verbod om beschermde dieren te doden of opzettelijk te verstoren of om het verbod om beschermde planten te plukken of te vernielen.

Specifieke zorgplicht

Voor dier- en plantensoorten die niet vallen onder de verbodsbepalingen van de Omgevingswet geldt dat deze geen beschermde soorten zijn. Wel geldt voor alle soorten - dus ook voor de niet beschermde soorten - de specifieke zorgplicht van artikel 11.27 van het Besluit activiteiten leefomgeving Omgevingswet.

Vrijstelling via Gedragscode

Bij de uitvoering van natuurbeheer kan een beheerder niet altijd voorkomen dat hij in strijd handelt met de verbodsbepalingen van de Omgevingswet. Op de verbodsbepalingen bestaan een aantal uitzonderingen, waaronder de uitzondering om te werken met een vrijstelling in de vorm van een Gedragscode (artikel 11.45 (Vogelrichtlijn soorten), artikel 11.53 (Habitatrichtlijn soorten) en artikel 11.59 (nationaal beschermde soorten) van het Besluit activiteiten leefomgeving). Het betreft hier in juridische zin een vrijstelling van de verbodsbepalingen. Bij deze vrijstelling geldt de voorwaarde dat een natuurbeheerder de beheermaatregelen aantoonbaar uitvoert volgens een goedgekeurde Gedragscode. Daartoe is deze Gedragscode natuurbeheer opgesteld. De Gedragscode natuurbeheer waarborgt dat een beheerder bij de uitvoering van beheermaatregelen zorgvuldig handelt ten aanzien van alle beschermde soorten. Deze gedragscode geldt niet voor opzettelijk doden zoals bedoeld in artikel 11.37 Bal, 11.46 Bal, 11.54 Bal.

Voorwaarden voor een geldige Gedragscode

Om af te kunnen wijken van het Besluit activiteiten leefomgeving in de vorm van een Gedragscode moet worden voldaan aan onderstaande voorwaarden. Deze zijn te vinden in het Besluit kwaliteit leefomgeving artikel 8.74j Bkl (voor vogels), 8.74k Bkl, voor Habitatrichtlijn soorten en artikel 8.74l (overige soorten):

1. Er bestaat geen andere bevredigende oplossing dan het verrichten van de activiteit;
2. De activiteit is nodig in het kader van een voor dat beschermingsregime geldig belang;
3. De activiteit leidt niet tot verslechtering van de staat van instandhouding van deze soort.

Hieronder lichten we deze voorwaarden vanuit de Gedragscode natuurbeheer toe.

Ad 1) Andere bevredigende oplossing

Niets doen is geen optie in bijna alle Nederlandse natuurgebieden. De negatieve effecten op natuur zijn dan groter dan wanneer er wel beheer plaatsvindt, wat versterkt wordt doordat de ruimtelijke en milieu-condities helaas nog niet optimaal zijn. Natuurbeheer is nodig om habitats - met de daarin voorkomende beschermde soorten - in het Natuurnetwerk Nederland en in de Natura 2000-gebieden in stand te houden (zie hoofdstuk 3).

Een beheerder kiest de beheermaatregelen op basis van de doelen die door de overheid (Europese Unie, Rijk, provincies) zijn bepaald. Door de beheerder zijn deze doelen uitgewerkt voor een bepaald natuurgebied. De doelen en de bijbehorende beheermaatregelen zijn vastgelegd in een beheerplan:

- Natura 2000-beheerplan: eens per 6 jaar vastgesteld door Rijk of provincie;
- Natuurbeheerplan: jaarlijks vastgesteld door provincie;
- Beheerplannen van terreineigenaren: eens per 6 tot 12 jaar vastgesteld door terreineigenaar.

Voorafgaand aan de uitvoering van de beheermaatregel heeft een afweging plaatsgevonden of de betreffende beheermaatregel in die context noodzakelijk of gewenst is. Daarbij geldt dat de teweeggebrachte nadelen van de beheermaatregel zelf altijd (vele male) kleiner zijn dan het effect en doel van de beheermaatregel. Beheerplannen worden periodiek geëvalueerd en indien nodig bijgesteld als blijkt dat de doelen niet of niet tijdig behaald worden. De keuze voor een beheermaatregel wordt dus voor een langere periode - en ruim voor de daadwerkelijke uitvoering van beheer - bepaald en vastgelegd in beheerplannen.

Er zijn weinig tot geen alternatieven voor (zorgvuldig uitgevoerde) beheermaatregelen voorstelbaar, waarmee natuurbeheerders hetzelfde doel kunnen bereiken en waarmee ze minder of geen schade toebrengen aan beschermde soorten. Er is in het natuurbeheer zeer lange ervaring met het uitvoeren en de effecten van natuurbeheermaatregelen. De belangrijkste afweging is hoe je de beheermaatregel toepast. Namelijk op de wijze die zo min mogelijk schade aan beschermde soorten toebrengt, maar nog steeds het doel van de beheermaatregel binnen bereik brengt, ook op langere termijn.

Kortom: alternatieven voor natuurbeheer zijn er niet. Zonder natuurbeheer zullen veel gebieden in Nederland zich bewegen richting een gesloten bos. Met als gevolg verlies van onze biodiversiteit en een verslechtering van de staat van instandhouding van Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en andere beschermde soorten. In hoofdstuk 8 is een alternatieven-afweging per beheermaatregel opgenomen.

Ad 2) Geldig belang

Bij het uitvoeren van handelingen onder een vrijstelling moet sprake zijn van een wettelijk belang. Voor natuurbeheer gaat het om de volgende geldige wettelijke belangen:

1. ter bescherming van de (wilde) flora en fauna;
2. voor het in stand houden van de natuurlijke habitats;
3. voor bestendig beheer in het kader van natuurbeheer;
4. in het belang van de openbare veiligheid en de volksgezondheid;
5. bestendig beheer in het kader van onderhoud van landschappelijke kwaliteiten van een gebied.

Elk beschermingsregime kent zijn eigen geldige belangen op grond waarvan een vrijstelling kan worden verleend. Voor vogels gelden minder wettelijke belangen dan voor de andere soortgroepen. Voor vogels betekent dit dat de belangen 'in stand houden van natuurlijke habitats' en 'dwingende redenen van groot openbaar belang' niet geldig zijn. Bij natuurbeheer zullen in veel gevallen zowel beschermde vogels als andere beschermde soorten aanwezig zijn. Dit betekent dat natuurbeheerders vrijwel altijd een beroep zullen doen op het belang 'ter bescherming van de (wilde) flora en fauna'. Als alleen andere, overig beschermde soorten aanwezig zijn, kunnen zij ook een beroep doen op het belang 'bestendig beheer in het kader van natuurbeheer'.

In onderstaande tabel zijn de geldige wettelijke belangen voor Vogelrichtlijnsoorten, Habitatrichtlijnsoorten en overige beschermde Nederlandse soorten weergegeven. Een overzicht van alle beschermde soorten onder de Wet natuurbescherming is opgenomen in bijlage B.

Tabel 2. Wettelijke belangen Besluit Kwaliteit Leefomgeving artikel 8.74 op grond waarvan een vrijstelling kan worden verleend.

Belang (samenvattende omschrijving)	Vogelrichtlijn soorten Artikel 8.74j	Habitat richtlijn Artikel 8.74k	Overige beschermde Nederlandse soorten Artikel 8.74l	Koppeling beheermaatregelen
Ter bescherming van de (wilde) flora en fauna	1b4	1b1	1b1	Alle genoemde beheermaatregelen
In stand houden van natuurlijke habitats		1b1	1b1	Alle genoemde beheermaatregelen
Bestendig beheer in het kader van natuurbeheer			1b11	
In het belang van openbare veiligheid en de volksgezondheid	1b1	1b3	1b3	Alle genoemde beheermaatregelen
Bestendig beheer in het kader van onderhoud van landschappelijke kwaliteiten van een gebied			1b12	

Ter toelichting: beheermaatregelen kunnen onder meer de volgende wettelijke belangen hebben en hebben meestal een combinatie van belangen:

- ter bescherming van de (wilde) flora en fauna: in het natuurbeheer treffen we maatregelen die van belang zijn ter bescherming van de (wilde) flora en fauna. Bijvoorbeeld het beheren van mantel- en zoomvegetaties voor vlinders als de bruine eikenpage, het periodiek schonen van poelen als voortplantingsgebied van boomkickers en kamsalamanders, het maken van kale plekjes op de heide voor voortplanting van zandhagedis of het aanleggen van broeihopen voor ringslang;
- in stand houden van natuurlijke habitats: door gericht beheer voorkomen we dat essentiële habitatelementen verdwijnen en realiseren we structuur en variatie en daarmee een diversiteit aan habitats waarin verschillende dieren en planten leven. Bijvoorbeeld heideterreinen waar we te veel boomopslag verwijderen en oude en jonge heiden worden afgewisseld met grazige en zandige delen. Deze structurelementen vormen leefgebied van verschillende beschermde soorten en worden dus in stand gehouden;
- bestendig beheer in het kader van natuurbeheer: een heide, riet- of grasland dat niet voldoende beheerd wordt, ontwikkelt zich richting ruigte en bos. En kleine wateren groeien dicht. Zonder bestendig beheer verdwijnen daarmee habitats die essentieel zijn voor het duurzaam voortbestaan van populaties van beschermde soorten;
- in het belang van openbare veiligheid en de volksgezondheid: natuurbeheerders dragen bij aan het verkleinen van veiligheidsrisico's in hun terreinen. De aanleg van zandige stroken in vergraste heideterreinen vergroot bijvoorbeeld de biodiversiteit en verkleint tegelijkertijd de kans op een onbeheersbare natuurbrand. Daarnaast is natuur van groot belang voor de volksgezondheid als bron van ontspanning, beweging en welzijn;
- bestendig beheer in het kader van onderhoud van landschappelijke kwaliteiten van een gebied: door het beheren van landschapselementen - zoals heggen, lanen en poelen – dragen we bij aan de landschappelijke kwaliteiten van een gebied. Zonder beheer verdwijnen deze kwaliteiten. In andere gebieden is de openheid van het landschap een landschappelijke kwaliteit die behouden blijft.

Ad 3) Staat van instandhouding

Door het toepassen van de algemene voorzorgsmaatregelen en specifieke voorzorgsmaatregelen per beheermaatregel - zoals beschreven in hoofdstuk 7 - voorkom je tijdens het beheren zoveel mogelijk schade aan beschermde soorten. De beheermaatregelen zijn noodzakelijk voor de bescherming en instandhouding van soorten en habitats.

Met deze Gedragscode natuurbeheer voorkomen natuurbeheerders door zorgvuldig handelen een wezenlijk negatieve invloed op beschermde soorten. Hierdoor is geen sprake van aantasting van de staat van instandhouding van de lokale populatie, omdat de omstandigheden voor het leefgebied van de beschermde soorten zo optimaal mogelijk worden beheerd.

De gunstige staat van instandhouding van soorten wordt afgemeten aan vier parameters: verspreidingsgebied, populatie, leefgebied en toekomstperspectief. Met beheermaatregelen scheppen beheerders optimale omstandigheden voor het leefgebied: de oppervlakte van het habitat, de geschiktheid van het habitat voor soorten en de structuur en functie van habitattypen zelf. Met frequenter beheer is het ook mogelijk dat niet-geschikt leefgebied verandert in geschikt leefgebied. Zo kan natuurbeheer bijdragen aan verbetering van de parameter verspreiding en daarmee aan een duurzamere populatie.

Van benutting of economisch gewin van beschermde soorten is nooit sprake. Handelingen die leiden tot benutting of economisch gewin van beschermde dieren of planten kan je nooit uitvoeren onder deze Gedragscode natuurbeheer.

5. Reikwijdte en toepassing Gedragscode natuurbeheer

Toepassing van de Gedragscode natuurbeheer

Het is niet verboden of strafbaar om beheermaatregelen uit te voeren zonder toepassing van de Gedragscode natuurbeheer. De toepassing van deze Gedragscode is vrijwillig. Bij het werken zonder Gedragscode is het van belang om op een andere manier zodanig zorgvuldig te werken dat je de verbodsbepalingen niet overtreedt. Of om een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit aan te vragen. Er geldt dan immers geen vrijstelling van de verbodsbepalingen.

Wie ervoor kiest om met de Gedragscode natuurbeheer te werken, moet dat correct en volledig doen. Wanneer je bij de uitvoering van beheermaatregelen de Gedragscode natuurbeheer niet - of niet volledig - toepast, geldt de vrijstelling niet. Voor zover geen omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is aangevraagd en verkregen, zijn dan de verbodsbepalingen van kracht. Wanneer je bijvoorbeeld een beschermd dier doodt, dan is dat in beginsel strafbaar.

In de Gedragscode natuurbeheer hebben we gestreefd om het aantal voorzorgsmaatregelen - vereist voor zorgvuldig handelen met betrekking tot beschermde soorten - niet groter dan nodig te maken. Professionele natuurbeheerders hebben ruimte en vrijheid nodig om met hun gebiedskennis de beheermaatregelen zo zorgvuldig mogelijk uit te voeren. Het staat de beheerder bij de uitvoering van natuurbeheer uiteraard vrij om verder te gaan dan wat de Gedragscode natuurbeheer voorschrijft.

Handelingen waarop de Gedragscode natuurbeheer van toepassing is

De Gedragscode Natuurbeheer is van toepassing op handelingen die nodig zijn in het kader van natuurbeheer en geldt dus voor reguliere beheermaatregelen. De Gedragscode geeft voorwaarden voor de planning en de (wijze van) uitvoering van veel voorkomende beheermaatregelen door een natuurbeheerder. De Gedragscode geldt voor heel Nederland.

De Gedragscode natuurbeheer is van toepassing op regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt. Zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn minimaal gericht op het handhaven van de bestaande situatie met inbegrip van de aanwezige soorten, wat bijvoorbeeld kan blijken uit een beheerplan.

De vrijstelling op basis van deze Gedragscode geldt uitsluitend voor de werkzaamheden die vallen onder de volgende beheermaatregelen en waarvoor voorzorgsmaatregelen zijn opgenomen ter bescherming van soorten in hoofdstuk 7:

- 7.1 begrazen van natuurterreinen;
- 7.2 beheer van akkers;
- 7.3 schonen en baggeren van waterlopen;
- 7.4 schonen en baggeren van kleine wateren;
- 7.5 omzagen en afzetten van houtige landschapselementen;
- 7.6 plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen;
- 7.7 maaien van rietlanden;
- 7.9 beheer van weidevogelgebieden;
- 7.9 beheer van kruidenrijke gras- en hooilanden.

Handelingen waarop de Gedragscode natuurbeheer niet van toepassing is

Soms zijn in de natuur grootschalige ingrepen nodig om knelpunten in het systeem op te heffen en biotoopontwikkeling mogelijk te maken. We spreken dan van grootschalige inrichtings- of herstelmaatregelen. Bijvoorbeeld in het kader van de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL) en Programma Natuur. Voorbeelden hiervan zijn het grootschalig afgraven van gronden, maatregelen ten behoeve van hydrologisch systeemherstel - o.a. verhogen van beekbodems en verwijderen van greppels en sloten - en het grootschalig verwijderen van houtige vegetatie. De Gedragscode natuurbeheer is op deze grootschalige maatregelen niet van toepassing. Voor het uitvoeren van deze grootschalige beheermaatregelen is een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit nodig van het bevoegd gezag. Voor Natura 2000-gebieden kan het zijn dat deze grootschalige beheermaatregelen zijn opgenomen in het vastgestelde Natura 2000-beheerplan. In dat geval is geen omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit nodig. In Bijlage C zijn alle relevante teksten opgenomen over verboden, het gaat bijvoorbeeld om het verbod om beschermde dieren te opzettelijk doden of opzettelijk te verstoren of om het verbod om beschermde planten te plukken of te vernielen.

Soorten waarop de Gedragscode natuurbeheer van toepassing is

In bijlage B zijn de beschermde soorten opgenomen, waarop de Gedragscode natuurbeheer van toepassing is. Voor soorten waarvoor een vrijstelling bestaat die van toepassing is op de beheermaatregel hoef je de Gedragscode niet toe te passen. Dit geldt ook voor de vrijgestelde soorten die in de provinciale verordeningen zijn opgenomen. Wel geldt voor deze soorten de zorgplicht.

Gebruikers van de Gedragscode natuurbeheer

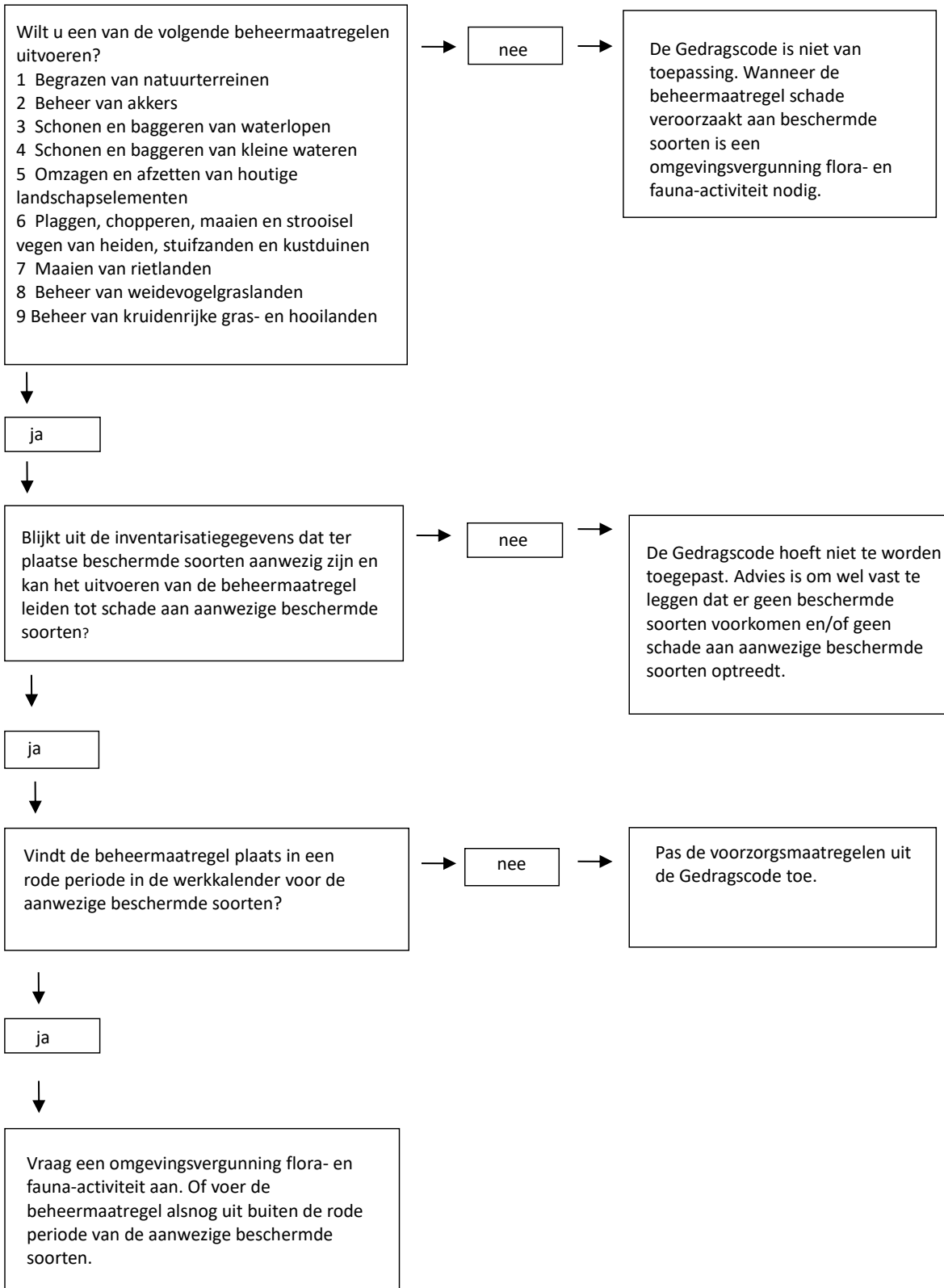
De Gedragscode natuurbeheer kan gebruikt worden door beheerders van natuurterreinen. Het betreft natuurterreinen die in eigendom zijn van een natuurbeheerder of een overheid en door deze natuurbeheerder of overheid worden beheerd. Het betreft ook natuurterreinen die in opdracht door een natuurbeheerder of een overheid worden beheerd.

De Gedragscode natuurbeheer is geen beheerhandleiding

In de Gedragscode natuurbeheer is niet beschreven wat het optimale beheer is voor een soort of soortgroep, of voor een habitat- of vegetatietype. Daarvoor is de Gedragscode natuurbeheer niet bedoeld en niet geschikt. Optimaal beheer vergt soort- en gebiedspecifiek maatwerk en wordt doorgaans beschreven in de beheerplannen.

Routekaart voor correcte toepassing van de Gedragscode natuurbeheer

Voor een correcte toepassing van de Gedragscode natuurbeheer gebruik je de 'routekaart' op de volgende pagina.

6. Algemene voorzorgsmaatregelen

Bij de voorbereiding en uitvoering van de beheermaatregelen die zijn opgenomen in hoofdstuk 7 neem je als natuurbeheerder de benodigde zorgvuldigheid in acht. Bij de voorbereiding en uitvoering van elk van die beheermaatregelen tref je de hierna volgende algemene voorzorgsmaatregelen. Daarbovenop gelden de voorzorgsmaatregelen die in hoofdstuk 7 zijn beschreven bij de verschillende beheermaatregelen.

In dit hoofdstuk gaan we ook in op de verantwoordelijkheden tijdens het uitvoeren van beheermaatregelen onder de Gedragscode natuurbeheer en onvoorziene omstandigheden.

6.1 Werkwijze voor zorgvuldige uitvoering van beheermaatregelen

Voor het zorgvuldig uitvoeren van beheermaatregelen zijn de volgende werkwijzen altijd van toepassing:

1. periode van inzet van de beheermaatregel: we werken in de gunstige periode(n) van de beschermde soorten. Wanneer dat niet mogelijk is treffen we extra voorzorgsmaatregelen;
2. schaal van de beheermaatregel: we zetten de beheermaatregel kleinschalig in. Zo gaat er enerzijds voldoende effect van de beheermaatregel uit en anderzijds blijven er uitwijkmogelijkheden voor beschermde soorten. Ook blijft er voldoende geschikt habitat in de directe omgeving over;
3. locatiebepaling van de beheermaatregel: we zetten de beheermaatregel - in specifieke situaties en wanneer mogelijk - in op locaties waar de kans op schade aan beschermde soorten laag is. Dit kunnen locaties zijn die door successie of vervuiling inmiddels minder geschikt zijn voor de beschermde soorten;
4. uitvoering van de beheermaatregel: we werken uiterst zorgvuldig bij de uitvoering van de beheermaatregelen, zoals voorgeschreven in de Gedragscode. We maken altijd gebruik van de best beschikbare technieken voor zover dit mogelijk is binnen de ruimte die de subsidieverlening vanuit provincies geeft. Enkele voorbeelden:
  - standaard informeren van uitvoerders over het mogelijk aanwezig zijn van beschermde soorten en tijdens de uitvoering extra alert zijn;
  - werken in één bepaalde werkrichting - vanuit het midden naar buiten en met beperkte snelheid - zodat beschermde soorten tijdig kunnen uitwijken;
  - materieel voorzien van 'wildredders';
  - aan- en afvoer via vaste routes;
  - vrijkomend materiaal lang genoeg laten liggen - zodat ingevangen soorten tijd hebben om te ontsnappen - en tegelijk vrijkomend materiaal snel genoeg opruimen om het uitlekken van voedingsstoffen - en vestiging van beschermde soorten in strooisel - te voorkomen.

6.2 Inventarisatie voorafgaand aan de uitvoering van beheermaatregelen

Vooronderzoek

De ecologisch deskundige voert een bureaustudie uit. De bureaustudie brengt in beeld welke beschermde soorten mogelijk in het werkgebied aanwezig kunnen zijn. De ecologisch deskundige verzamelt gegevens uit alle beschikbare informatiebronnen, zoals de monitoring voor de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL), de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF), beheerplannen en eigen inventarisatiegegevens. Het doel is om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van het voorkomen van beschermde soorten in het werkgebied.

De ecologisch deskundige maakt gebruik van de meest recente inventarisatiegegevens (zie definitie) die er beschikbaar zijn. Voor inventarisaties uit andere bronnen - zoals een quick scan of de NDFF – hanteer je de meest recent beschikbare gegevens, niet ouder dan drie jaar. Bij zeldzame

soorten mag je ook oudere gegevens dan drie jaar gebruiken als aanwijzing voor voorkomen in een gebied. Dit omdat je zeldzame soorten niet elk jaar zult waarnemen. Met het vooronderzoek scherp je het zoekbeeld voor het terreinbezoek aan.

Terreinbezoek

Alleen als uit het vooronderzoek op basis van actuele gegevens met zekerheid kan worden aangenomen dat flora en fauna elementen afwezig zijn (die ruimtelijk niet ontzien kunnen worden tijdens de uitvoering), dan vindt er geen terreinbezoek plaats. Uitgangspunt is dat meestal een veldbezoek nodig is.

Flora en fauna elementen zijn bijvoorbeeld nesten en dassenburchten. Tijdens het terreinbezoek inventariseer je of en welke flora en fauna elementen aanwezig zijn die moeten worden ontzien of beschermd tijdens de uitvoering. Waar nodig markeer je deze flora en fauna elementen in het veld of je tekent ze in op kaart. Het terreinbezoek voer je uit op een geschikt moment voor het waarnemen van de beschermde soorten.

6.3 Opstellen, ondertekenen en toepassen van het werkprotocol natuurbeheer

Werkprotocol natuurbeheer

Met behulp van de werkkalenders (zie hoofdstuk 7) vult de ecologisch deskundige vóór de start van de werkzaamheden het werkprotocol natuurbeheer in (zie bijlage A). De beheerder ondertekent het werkprotocol. Daarnaast ondertekent de aannemer als blijk van ontvangst, kennisname en akkoord. Het werkprotocol natuurbeheer maak je in tweevoud op. De beheerder en aannemer houden elk een getekend exemplaar. De beheerder bewaart het werkprotocol tenminste twee jaar. Het eigen uitvoerend personeel en/of onderaannemers ontvangen een kopie van het werkprotocol. De beheerder en/of aannemer zorgt ervoor dat de uitvoerders de inhoud van het werkprotocol kennen en begrijpen. Ook zorgen zij ervoor dat het werkprotocol altijd op het werk aanwezig is.

Afspraken op andere wijze vastleggen

Het is mogelijk om de afspraken op een andere wijze vast te leggen dan in het werkprotocol in bijlage A, bijvoorbeeld in digitale vorm. Dit is toegestaan als deze vorm van vastlegging dezelfde informatie bevat als het werkprotocol in bijlage A. En eveneens op elk moment overlegbaar is en twee jaar bewaard blijft. Ook in een andere vorm van vastlegging stelt de ecologisch deskundige de afspraken op en ondertekenen de beheerder en de aannemer deze.

6.4 Onvoorziene omstandigheden tijdens de uitvoering van beheermaatregelen

Aanvullend rapport

Bij de toepassing van de Gedragscode natuurbeheer kan het voorkomen dat je tijdens de uitvoering onverwachts beschermde soorten of flora en fauna elementen aantreft. Bijvoorbeeld bijzondere nestbomen die tijdens de inventarisatie niet zijn waargenomen en waar de beheerder of aannemer wel rekening mee moet houden tijdens de uitvoering. In dat geval leg je de werkzaamheden op de betreffende locatie per direct stil.

Als er nog geen schade is opgetreden aan beschermde soorten of flora en fauna elementen - en je treft alsnog de geldende voorzorgsmaatregelen - dan kan het werk doorgang vinden. Bespreek de benodigde voorzorgsmaatregelen altijd met de ecologische deskundige en leg deze vast in het aanvullend rapport. Hiervoor kan je deel 2 van het werkprotocol natuurbeheer gebruiken (zie bijlage A).

Wanneer in het terrein blijkt dat je niet aan de geldende voorzorgsmaatregelen kan voldoen, dan kunnen de werkzaamheden niet plaatsvinden onder deze Gedragscode. Je moet dan een

omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit aanvragen bij het bevoegd gezag. Je mag het werk pas hervatten nadat je een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit hebt verkregen. Indien je het werk wilt uitvoeren op een vervangende plek - die niet in het werkprotocol is beschreven - dan bespreek je met de ecologisch deskundige of dit onder de Gedragscode mogelijk is.

Net als bij het werkprotocol stelt de ecologisch deskundige het aanvullend rapport op en ondertekenen de beheerder en aannemer deze. Het aanvullend rapport moet samen met het werkprotocol altijd beschikbaar zijn en twee jaar bewaard worden. Het werkprotocol en aanvullend rapport tonen samen aan dat conform de voorzorgsmaatregelen uit deze Gedragscode is gewerkt. Desgevraagd krijgt een handhavende instantie inzage in het document of een kopie daarvan.

Wanneer tijdens het uitvoeren van de beheermaatregel schade is toegebracht aan een beschermde soort die niet van te voren is geïnventariseerd en waarvoor geen voorzorgsmaatregel is getroffen, dan moet je hiervan een melding maken bij het bevoegd gezag.

Calamiteiten

Een calamiteit betreft een onvoorziene gebeurtenis die direct actie vereist vanwege een acuut risico voor de volksgezondheid of openbare veiligheid. Voorbeelden van dergelijke situaties zijn acute of dreigende wateroverlast, overstroming, storm of brand. In dergelijke situaties kunnen maatregelen niet worden uitgesteld, omdat er acuut of op korte termijn gevaar is voor de openbare veiligheid of de volksgezondheid. In deze situatie is de Gedragscode niet van toepassing, maar is normaliter sprake van overmacht in noodtoestand. Ook bij calamiteiten geldt de zorgplicht: als dat redelijkerwijs mogelijk is, vermijd je schade voor beschermde soorten.

6.5 Verantwoordelijkheden onder de Gedragscode natuurbeheer

Bij de uitvoering van beheermaatregelen onder de Gedragscode natuurbeheer gelden de volgende verantwoordelijkheden:

- de beheerder en de aannemer zijn verantwoordelijk voor naleving van de specifieke zorgplicht tijdens de uitvoering van de werkzaamheden;
- de aannemer is verantwoordelijk voor het adequaat uitvoeren van de in de Gedragscode natuurbeheer en het werkprotocol natuurbeheer beschreven voorzorgsmaatregelen, ook wanneer deze in onderaanneming worden uitgevoerd;
- de beheerder is verantwoordelijk voor het toezicht op de toepassing van de Gedragscode natuurbeheer door de aannemer;

de provincie is bevoegd gezag voor het toezicht op het gebruik van deze Gedragscode in het kader van de Omgevingswet, in sommige situaties kan het Rijk bevoegd gezag zijn (conform artikel 4.12 Omgevingsbesluit).

7. Specifieke voorzorgsmaatregelen per beheermaatregel

In dit hoofdstuk staan de beheermaatregelen beschreven waarop de Gedragscode natuurbeheer van toepassing is. Bij elke beheermaatregel is een werkkalender opgenomen en zijn specifieke voorzorgsmaatregelen aangegeven die je treft bij het uitvoeren van werkzaamheden die vallen onder deze beheermaatregel. Deze specifieke voorzorgsmaatregelen kan je beschouwen als mitigerende maatregelen. Ze zijn er ter bescherming van de aanwezige beschermde soorten en hun nesten, rust-, verblijf- en voortplantingsplaatsen.

Werkkalenders: hulpmiddel voor het beheer

In deze Gedragscode wordt niet gewerkt met natuurkalenders. Natuurkalenders geven de vaste kwetsbare periode van een soort aan. Deze geldt altijd, ongeacht de beheermaatregel. De impact van beheermaatregelen op soorten kan echter in één periode verschillend zijn. Zo is het bijvoorbeeld voor broedvogels niet schadelijk als begin maart begrazing plaatsvindt - uiteraard met inachtneming van de voorzorgsmaatregelen die jaarrond gelden -, terwijl voor het beheren van akkers begin maart wel extra voorzorgsmaatregelen getroffen moeten worden om schade aan broedvogels te voorkomen. Dit maakt dat het aanhouden van natuurkalenders met een vaste periode voor sommige soorten problemen oplevert in het beheer. Om deze reden werken we in deze Gedragscode met werkkalenders. De werkkalenders geven een indicatie van de meest geschikte periode voor het uitvoeren van specifieke werkzaamheden per soort. De kleur (geschiktheid) van een periode kan dus verschillen per beheermaatregel, ook al gaat het om dezelfde soort(groep). Door gebruik te maken van werkkalenders in plaats van natuurkalenders minimaliseren we schade aan beschermde soorten. De ecologisch deskundige beoordeelt altijd welke werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden en welke maatregelen daarbij genomen moeten worden.

De werkkalenders geven aan wanneer in relatie tot een bepaalde beheermaatregel algemene en aanvullende voorzorgsmaatregelen toegepast moeten worden voor de aanwezige beschermde soorten. Bij het opstellen van de werkkalenders is per beheermaatregel rekening gehouden met de gunstige perioden (geel in de werkkalender) en minder gunstige perioden (oranje in de werkkalender) voor het uitvoeren van deze beheermaatregel per soort(groep). Alleen bij de in hoofdstuk 7 benoemde uitzonderingen kan beheer plaatsvinden in de rode perioden. We gebruiken de kleur groen niet, omdat er altijd voorzorgsmaatregelen nodig zijn bij de uitvoering van beheermaatregelen. Je moet dus altijd minimaal de voorzorgsmaatregelen van de gele perioden toepassen. Werkzaamheden worden uitgevoerd in de periode die het gunstigst is voor de aanwezige beschermde soorten (geel), tenzij werken in de ongunstige periode (oranje) noodzakelijk is voor de instandhouding van het betreffende beheertype en alternatieven uitgesloten zijn. Uitvoering van werkzaamheden kan in de oranje perioden plaatsvinden wanneer de genoemde aanvullende voorzorgsmaatregelen - bovenop de voorzorgsmaatregelen uit de gele perioden - worden toegepast. In hoofdstuk 7 is per beheermaatregel in de werkkalender aangegeven welke voorzorgsmaatregelen van toepassing zijn in de gele en oranje perioden.

De tijdvakken in de werkkalenders zijn niet absoluut. Je moet de genoemde data altijd op basis van de specifieke situatie ter plaatse toepassen in overleg met de ecologisch deskundige. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat door een vroeger of later ingezet voorjaar een bepaalde periode eerder of later begint of eindigt dan in de werkkalender is vermeld. Klimaatverandering verandert nu al de fenologie van veel (beschermde) soorten en van hydrologische processen die van invloed zijn op beheermaatregelen (droogval, inundatie, etc.).

Beschermde soorten: voorkomen varieert in tijd en ruimte

Bij uitvoering van beheermaatregelen in natuurgebieden kom je vaak beschermde soorten tegen: het zijn de soortenrijkste gebieden van Nederland, mede dankzij gericht natuurbeheer. Het voorkomen van beschermde soorten varieert in tijd en ruimte. Bovendien is het voorkomen onder

meer afhankelijk van de ligging en grootte van het element of de opbouw van het landschap als geheel. En van de kwaliteit van de voorkomende vegetaties en habitats, bijvoorbeeld in relatie tot verdroging en stikstofdepositie. Bovendien fluctueren de (nationale) populaties van beschermde soorten en verschuiven sommige areaalgrenzen. Het is daarom niet mogelijk om voor alle denkbare locaties aan te geven om welke beschermde soorten het precies kan gaan. Zie voor een overzicht van alle beschermde soorten in Nederland bijlage B van deze Gedragscode.

7.1 Beheermaatregel: begrazen van natuurterreinen

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Begrazen kan plaatsvinden op een breed scala aan natuurterreinen van graslanden tot heiden. Het gaat hier om het begrazen met "gehouden dieren" - zoals runderen, paarden of schapen - al dan niet in gescheperde kuddes. Het grazen van (ver)wilde(rde) (hoef)dieren valt niet onder de Gedragscode natuurbeheer.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Met begrazen kan een beheerder kleinschalige structuren in stand houden die van belang zijn voor veel soorten. Zo profiteren de adder en gladde slang van een gevarieerd en kleinschalig landschap, waar ook open delen en grazige stukken onderdeel van zijn. Ook een soort als de levendbarende hagedis kan hiervan profiteren. Wel is het van belang dat de begrazingsdichtheid niet te hoog is in perioden dat soorten hiervoor kwetsbaar zijn.

De meeste ecosystemen worden van nature extensief begraasd, waardoor schade aan instandhouding van soorten uitgesloten is. Zo verdragen de veldleeuwerik en tapuit een lage veedichtheid in het broedseizoen. Voor insecten als kommavlinder en zilveren maan is de aanwezigheid van voldoende waard- en nectarplanten van belang. Bij extensieve begrazing zijn die altijd aanwezig. Er kan verstoring van beschermde soorten optreden als er lokaal veel betreding en begrazing plaatsvindt, bijvoorbeeld bij schaarse drinkplaatsen. Om dan kaalslag te voorkomen, beschermt de beheerder deze plekken door deze bijvoorbeeld deels uit te rasteren.

Om het gewenste effect van begrazing te bewerkstelligen, past een beheerder begrazing vaak toe in het vegetatieseizoen. Dan zijn veel beschermde soorten kwetsbaar voor een te hoge begrazingsdichtheid. Een te hoge begrazingsdichtheid kan negatief effect hebben op voldoende beschikbaar voedsel of dekking voor bijvoorbeeld het gentiaanblauwtje. Daarom zijn in de oranje perioden extra voorzorgsmaatregelen opgenomen: het ontzien van kwetsbare locaties in de voor beschermde soorten ongunstige perioden, het aanpassen van de begrazingsdichtheid en het beperken van de omvang van de beheermaatregel (bijvoorbeeld bij drukbegrazing).

Drukbegrazing zet een beheerder met name in om vergrassing en verbossing van heideterreinen tegen te gaan en ontwikkeling van heide en kruidachtigen te bevorderen. Ook bevordert drukbegrazing de nutriëntenhuishouding. Op langere termijn leidt dit tot een verbetering voor de aan heide gebonden soorten. Bij drukbegrazing zet je in een beperkte periode een relatief hoge veedichtheid in op een beperkte oppervlakte (alleen waar dat ook daadwerkelijk nodig is). Drukbegrazing is alleen effectief in de groeiperiode van de vegetatie.

Werkkalender begrazen van natuurterreinen												
	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren												
Broedvogels												
Reptielen												
Amfibieën												
Insecten												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. De ecologisch deskundige beoordeelt of de begrazing zodanige schade aan kleine wateren - water en water- en oevervegetatie - veroorzaakt dat dit tot verstoring van

beschermde soorten leidt. Raster in dat geval kleine wateren in begraasde terreinen gedeeltelijk uit.

3. Bij nieuwe inzet van begrazing in een terrein waar een bewoonde dassenburcht, een beverburcht in de oever of een broeihoop voor slangen aanwezig is, bepaalt de ecologisch deskundige hoe deze te beschermen om vraat en vertrapping te voorkomen.

ORANJE PERIODE:

De hierna genoemde voorzorgsmaatregelen gelden alleen in de oranje perioden. Deze voorzorgsmaatregelen kunnen achterwege blijven wanneer uit een recente inventarisatie is gebleken dat in het terrein geen beschermde soorten aanwezig zijn die gevoelig zijn voor vertrapping en/of vraat (zoals grondbroeders en reptielen).

4. Op grasland en heide is de begrazingsdruk in weinig bodemvruchtbare terreinen maximaal een halve GVE⁴ per hectare. In bodemvruchtbare terreinen kan de begrazingsdruk oplopen tot maximaal 1,5 GVE per hectare. In leefgebied van Noordse woelmuis wordt nabeweiding pas na 15 juli ingezet.
5. Bij hoogwatersituaties in uiterwaarden en dergelijke mag tijdelijk - gedurende de calamiteit - op de hogere terreindelen een hogere begrazingsdruk aan de orde zijn dan genoemd onder 4.
6. Bij drukbegrazing mag een (tijdelijk) hogere begrazingsdruk aan de orde zijn dan genoemd onder 4. Voorwaarde is: uitvoeren van de beheermaatregel op beperkte schaal in ruimte en/of tijd binnen het beheertype. Hierdoor blijven in de nabijheid voldoende uitwijkmogelijkheden bestaan voor beschermde soorten. Zet drukbegrazing gedurende een hele week op maximaal 1/3 van het terrein in, zodat altijd 2/3 van het terrein als uitwijkmogelijkheid fungeert. Vermeld in het werkprotocol in welke tijdsperiode de drukbegrazing heeft plaatsgevonden en welke voorzorgsmaatregelen zijn genomen.
7. Een hogere begrazingsdruk dan genoemd onder 4 is mogelijk wanneer je de plaatsen waar - voor vraat en vertrapping gevoelige - beschermde soorten voorkomen uitrastert. Dit gaat bijvoorbeeld om bekende hotspots van reptielen en amfibieën en specifieke plekken waar beschermde (waard)planten voorkomen. Bij het voorkomen van (alleen) broedvogels is een geschikt alternatief het aanbrengen van nestbeschermers.

---

⁴ GVE: de grootvee-eenheid (GVE) is een landbouwkundige omrekeningsfactor. Elk rund ouder dan 2 jaar en een paard ouder dan 6 maanden komt overeen met 1 GVE. Een rund van 6 maanden tot 2 jaar is 0,6 GVE. Schapen en geiten komen overeen met 0,15 GVE.

7.2 Beheermaatregel: beheer van akkers

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Het gaat hier met name om akkers die van belang zijn voor broedvogels, zoals grauwe kiekendief en kwartelkoning. En (lokaal) voor zoogdieren en/of akkerflora. De werkzaamheden op akkers zijn met name bodembewerking, ploegen, bemesten, zaaien, oogsten en onderwerken van het gewas.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Akkers bieden voedsel, broed- en schuilgelegenheid en groeiplaatsen voor beschermde soorten. De adder is een soort die profiteert van akkers bij heiden die dienen als voedselbron voor prooidieren. Broedvogels als de grauwe kiekendief gebruiken akkers als broedbiotoop. Ook de kleine parelmoervlinder profiteert van akkers. Akkers bieden voor deze soort het noodzakelijke open habitat met pioniervegetaties. Akkers kunnen ook speciaal voor akkerplanten zijn ingericht. Plantensoorten als naaldenkervel, roggelelie, wilde ridderspoor en glad biggenkruid profiteren daarvan.

Zorgvuldig handelen bestaat uit het ontzien van beschermde soorten in hun voortplantingsperiode. Dat kan door zoveel mogelijk buiten de voortplantingsperiode te werken. Binnen de voortplantingsperiode laat de beheerder de broedplaatsen van vogels ongemoeid. De beheerder ontziet populaties van beschermde akkerplanten zoveel mogelijk.

Werkkalender beheer van akkers

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren												
Broedvogels m.u.v. kwartel, kwartelkoning en grauwe kiekendief												
Kwartel												
Kwartelkoning												
Grauwe kiekendief												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. Raster geen akkers uit als er dassen op deze akkers foerageren, zodat essentieel foerageergebied voor dassen in stand blijft.
3. Oogst bij aanwezigheid van de kwartel na 15 augustus en behoud tot 1 oktober een maaibreedte van het gewas aan de perceelrand.

ORANJE PERIODE:

4. Voer in de oranje periode geen werkzaamheden uit, met uitzondering van:
  - het inzaaien van late gewassen, zoals zomergraan, boekweit en vlas;
  - bewerken in het kader van wortelkruidentonderdrukking;
  - het voorkomen van zaadsetting van probleemkruiden.

Markeer legsels van broedvogels en jonge kuikens als je deze aantreft en houd een straal van 5 meter rondom het legsel vrij.
5. Bewerk bij aanwezigheid van de kwartelkoning een gebied van 1 hectare rond de vastgestelde roeplaatsen niet in de periode van 1 april tot 15 augustus. Voer tot 15

augustus geen maaiwerkzaamheden uit in het gebied als niet bekend is waar de vogels zich bevinden.

6. Markeer nesten van de grauwe kiekendief. Bewerk een gebied van 50 meter rond een nest niet in de periode 1 april tot 15 augustus (tenzij alle jongen zijn uitgevlogen).
7. Ontzie in de oranje periode groeiplaatsen van beschermde akkerplanten door geen grondbewerking toe te passen op een deel van de beschermde akkerplanten. Zo kunnen de planten voldoende zaad zetten voor het volgende jaar.

7.3 Beheermaatregel: schonen en baggeren van waterlopen

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Bij waterlopen is sprake van een stelsel van sloten, wetelingen, beeklopen of waterschapsleidingen. Ze zorgen voor de aanvoer of afvoer van water binnen het landschap. Zeker in polders kunnen waterlopen zich over vele duizenden kilometers uitstrekken. Bij waterlopen zijn schonen en baggeren reguliere werkzaamheden. De beheerder maait in veel gevallen de oevers.

Voor veel waterlopen geldt een schouwplicht. Voor deze waterlopen kan een beheerder ook met de Gedragscode van de Unie van Waterschappen werken.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Bij waterlopen is met name aandacht nodig voor amfibieën, libellen, vissen, waterroofkevers en de platte schijfhoren in en langs het water. En voor broedvogels, vaatplanten, dagvlinders, zoogdieren en ringslangen in de oeverzone van wateren.

Periodiek schonen en baggeren is noodzakelijk om de aan- en afvoerfunctie van waterlopen te behouden. Dit is vaak ook een verplichting vanuit de schouwplicht van waterschappen. Baggeren kan ook de waterkwaliteit verbeteren door - op de bodem geaccumuleerde - voedingsstoffen weg te nemen, vooral bij eutrofiëring in het verleden. Baggeren zorgt voor een voldoende diepe waterkolom die ruimte biedt aan een gelaagde vegetatie (submers, drijvend, emers).

De basis van zorgvuldig handelen is het niet uitvoeren van beheer in de voortplantingsperiode van beschermde amfibieën en vissen en de broedperiode van broedvogels. Voor beschermde libellen is er geen goed onderscheid te maken tussen gunstige en ongunstige perioden: de larven kunnen jaarrond voorkomen. Het belangrijkste is fasering van de uitvoering - niet alles in één keer - en extra zorgvuldigheid in de manier van schonen (zoals gebruikelijk was voor de mechanisatie).

Werkkalender schonen van waterlopen

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Bevers												
Otters												
Waterspitsmuis en Noorse woelmuis												
Broedvogels												
Reptielen												
Amfibieën												
Vissen m.u.v. grote modderkruiper												
Grote modderkruiper												
Weekdieren en waterkevers												
Vlinders												
Libellen												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. In overleg met de ecologisch deskundige kunnen werkzaamheden - indien noodzakelijk - later starten of eerder eindigen. Bijvoorbeeld door aanhoudende of intredende vorst. Het is ook mogelijk om werkzaamheden eerder te starten of later te beëindigen, als de

ecologisch deskundige onderbouwt dat er geen negatieve effecten op beschermde soorten optreden.

3. Maak bij het schonen en baggeren gebruik van een korfmaaier, open bak of ander materieel, waardoor dieren snel kunnen ontsnappen.
4. Zorg bij het baggeren dat water, dieren en zaden vanaf de kant - of vanuit het materieel - kunnen terugstromen of teruglopen naar het water. Laat bagger tenminste 48 uur op de kant van de waterloop liggen. Loop op locaties met grote modderkruiper altijd het bagger na en zet vissen terug in het water.
5. Pas de rijsnelheid van machines aan, zodat dieren kunnen wegvluchten. Rij stapvoets en maak gebruik van bestaande wegen, paden en sporen.
6. Houd bij de locatiekeuze van af te zetten maaisel, schoonsel en bagger rekening met beschermde soorten die op het land leven of groeien. Bedek kwetsbare terreindelen niet. Geef deze locaties aan op kaart of in het werkprotocol. Deponeer maaisel, schoonsel en bagger niet in leefgebied van reptielen of op groeiplaatsen van beschermde planten.
7. Werk één kant op en werk - indien aan de orde - van de dichte zijde naar het open water of gebied, zodat dieren in het water kunnen vluchten.
8. Voorkom aantasting van burchten van bevers en otters.
9. Spaar minimaal 50% van de vegetatie op oevers met verblijfplaatsen van otter, waterspitsmuis of noordse woelmuis (ook in najaar en winter).
10. Schoon per jaar maximaal 50% van het leefgebied van waterspitsmuis in stroken van 250 meter. Bagger of schoon waar mogelijk vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis. Voorkom bij het baggeren vertroebeling van het water zoveel mogelijk.
11. Ontzie belangrijke leefgebieden van reptielen - bijvoorbeeld broeihopen en heidevegetaties - door hier niet overheen te rijden. Zet de betreffende locaties af of geef ze aan op kaart. Houd tenminste 1 meter afstand van deze locaties.
12. Laat tenminste 25% van de waterbodem ongemoeid in verband met amfibieën. Werk niet bij watertemperaturen onder de 0 graden en als de waterpartij bevroren is.
13. Voorkom beschadiging van de bodem of platrijden van de oever rond voortplantingsplaatsen van beschermde amfibieën.
14. Voer in waterlopen waar de platte schijfhoorn voorkomt (zoekbeeld: waterlopen met een rijke submerse begroeiing van fonteinkruiden, brede waterpest en/of krabbenscheer) werkzaamheden gefaseerd uit. Spaar per jaar minimaal 50% van de watervegetatie en waterbodem en ontzie de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen).

ORANJE PERIODE:

15. Voor geen werkzaamheden uit binnen 20 meter van burchten van bevers en otters in de ongunstige perioden van 1 mei tot 1 september (bevers) en 1 april tot 1 september (otters).
16. Verwijder geen bosopslag in oeverstroken met verblijfplaatsen van otter, waterspitsmuis of noordse woelmuis in de ongunstige perioden van 1 maart tot 1 december.

17. Spaar in de overwinteringsperiode van reptielen (1 oktober tot 15 april) wortelkluiten en bladhopen op plaatsen waar beschermde reptielen voorkomen.
18. Voer in de oranje periode van amfibieën alleen werkzaamheden uit als er geen in het water overwinterende beschermde amfibieën aanwezig zijn. In zachte winters kan het voortplantingsseizoen eerder starten. Overleg in dat geval met de ecologisch deskundige tot wanneer je werkzaamheden kunt uitvoeren.
19. Laat waardplanten van beschermde vlinders tussen 1 april en 1 september ongemoeid. Spaar bij verspreid voorkomende planten zoveel mogelijk exemplaren, tenminste 33%.
20. Laat voor beschermde libellen 50% van de (hogere) helofytenvegetatie - zoals egelskop, kalmoes, lisdodde, holpijp, watertorkruid en mattenbies - per schoningsbeurt ongemoeid. Libellen gebruiken deze vegetatie voor uitsluipen en eiafzet. Werk niet in de periode 15 maart tot 15 juli. Voer maaiwerkzaamheden zoveel mogelijk uit buiten de vliegtijd van beschermde libellen - 1 mei tot 1 september - tenzij maaien in deze periode noodzakelijk is voor de instandhouding van hooilanden. Spaar voor de groene glazenmaker 50% van de aanwezige krabbenscheerplanten als leefgebied van de soort.
21. Maai of schoon groeiplaatsen van beschermde vaatplanten in beginsel buiten de bloeiperiode en na zaadzetting (globaal half september t/m februari). Markeer en spaar groeiplaatsen bij maaien of schonen tijdens de bloeiperiode en vermijd beschadiging van deze groeiplaatsen.

RODE PERIODE:

22. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of;
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.

7.4 Beheermaatregel: schonen en baggeren van kleine wateren

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Kleine wateren zijn kleine (< 0,5 hectare), geïsoleerd liggende waterpartijen. Bijvoorbeeld poelen en kleine vennetjes. Bij kleine wateren zijn baggeren en schonen reguliere beheeractiviteiten - die echter lang niet ieder jaar nodig zijn - om open water te behouden.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Bij kleine wateren is expliciet aandacht nodig voor amfibieën en insecten, in het bijzonder libellen. Sommige beschermde libellen komen ook voor in poelen. Bij deze laatste soortgroep is er geen goed onderscheid te maken tussen gunstige en ongunstige perioden: de larven kunnen jaarrond voorkomen.

Periodiek onderhoud is nodig om de kleine wateren als leefgebied van beschermde soorten in stand te houden. Soorten als gestreepte waterroofkever en sierlijke witsnuitlibel zijn gevoelig voor achteruitgang van de waterkwaliteit door verrijking en verlanding (accumulatie van voedingsstoffen en plantenmateriaal). Om helder, open water te behouden, dient een beheerder periodiek te schonen (vegetatie verwijderen) en te baggeren (sliblaag verwijderen). Ook soorten als kamsalamander en knoflookpad zijn gevoelig voor deze achteruitgang van waterkwaliteit en zijn in hun voortbestaan afhankelijk van deze beheermaatregel. De frequentie is onder andere afhankelijk van het bodemtype, maar ook van stikstofdepositie en bladinvall. In praktische zin kijkt de beheerder naar de verlandingsnelheid en grijpt in wanneer het areaal helder, open water te sterk terugloopt. Dat is doorgaans niet ieder jaar, zeker wanneer in de toekomst de milieukwaliteit verbetert.

De basis voor zorgvuldig handelen betreft het niet uitvoeren van werkzaamheden in de meest ongunstige perioden van aanwezige beschermde soorten (broedperiode vogels en voortplantingsperiode amfibieën). Daarnaast schoont de beheerder kleine wateren gefaseerd om voldoende delen van het leefgebied van aanwezige beschermde soorten te ontzien. Fasering is onder andere afhankelijk van hoe geïsoleerd een poel ligt. Indien beschermde libellen of amfibieën aanwezig zijn, laat de beheerder tenminste 25% tot 50% van de waterbodem en vegetatie ongemoeid tijdens het schonen en baggeren. Daarnaast voert de beheerder het schonen extra zorgvuldig uit, zodat mobiele beschermde soorten kunnen wegglopen. Eventuele aanwezige broeihopen op de oever worden ontzien.

Werkkalender schonen van kleine wateren

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Broedvogels												
Reptielen												
Amfibieën												
Libellen												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. Maak bij het schonen en baggeren gebruik van een korfmaaier, open bak of ander materieel, waardoor dieren snel kunnen ontsnappen.
3. Zorg bij het baggeren dat water, dieren en zaden vanaf de kant - of vanuit het materieel - kunnen terugstromen of teruglopen naar het water. Laat bagger tenminste 48 uur op de kant van de waterloop liggen.

4. De ecologisch deskundige beoordeelt of begrazing zodanige schade aan kleine wateren - het water en de water- en oevervegetatie - veroorzaakt dat dit tot verstoring van beschermde soorten leidt. Raster in dat geval kleine wateren in begraasde terreinen gedeeltelijk uit. Zorg bij het schonen dat dit raster blijft functioneren.
5. Ontzie broeihopen van ringslangen. Houd altijd tenminste 1 meter afstand.
6. Voorkom beschadiging van de bodem of platrijden van de oever rond voortplantingsplaatsen van beschermde amfibieën.
7. In november is het alleen mogelijk om werkzaamheden uit te voeren als de ecologisch deskundige beoordeelt dat dit kan.
8. Laat bij het schonen in september en oktober tenminste 25% van de waterbodem ongemoeid. Een uitzondering vormen de poelen voor voortplanting van de boomkikker. Schoon deze geheel van vegetatie (niet baggeren), omdat deze soort pionierbegroeiingen nodig heeft.
9. Werk niet bij watertemperaturen onder de 0 graden en als de waterpartij bevroren is.

ORANJE PERIODE:

10. Laat bij het schonen in de periode november t/m februari tenminste 50% van de waterbodem ongemoeid. In november is het alleen mogelijk te werken indien de ecologische deskundige inschat dat dit kan. Deze keuze wordt vastgelegd in het ecologisch werkprotocol. Schoon in de maanden december t/m februari alleen als er geen in het water overwinterende beschermde amfibieën aanwezig zijn. In zachte winters kan het voortplantingsseizoen eerder starten. Overleg in dat geval met de ecologisch deskundige tot wanneer je werkzaamheden kunt uitvoeren en verwerk dit in het ecologisch werkprotocol.
11. Laat voor beschermde libellen 50% van de (hogere) helofytenvegetatie – zoals egelskop, kalmoes, lisdodde, holpijp, watertorkruid en mattenbies - per schoningsbeurt ongemoeid. Libellen gebruiken deze vegetatie voor uitsluipen en eiafzet. Werk niet in de periode 15 maart tot 15 juli. Voer maaiwerkzaamheden zoveel mogelijk uit buiten de vliegtijd van beschermde libellen - 1 mei tot 1 september - tenzij maaien in deze periode noodzakelijk is voor de instandhouding van hooilanden. Spaar voor de groene glazenmaker 50% van de aanwezige krabbenscheerplanten als leefgebied van de soort.

RODE PERIODE:

12. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of;
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.Dit geldt niet van 1 april tot 15 augustus voor een klein water dat is drooggevallen en indien de resterende modderlaag – waar amfibieën in kunnen zitten - wordt gespaard.

7.5 Beheermaatregel: omzagen en afzetten van houtige landschapselementen

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Het betreft hier het afzetten - inclusief knotten - van geriefhoutbosjes, houtwallen, beplantingsstroken, singels, hagen, hakhout, vriendstrookjes, struweel en knobomen. En het periodiek verwijderen van opkomende houtige gewassen in natuurterreinen. Het gaat hier niet om werkzaamheden in een bos of bosrand, daarop is de Gedragscode soortenbescherming bosbeheer van toepassing. Bij het afzetten van lijnvormige elementen of bosjes kan een meldplicht aan de orde zijn. Check hiervoor de betreffende provinciale verordening.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Het belang ligt bij de instandhouding van landschapselementen: een - vaak lijnvormig - struweelstadium. Voor beschermde soorten gaat het hier bijvoorbeeld om broedvogels. Maar ook andere beschermde soorten zijn in hun voortbestaan afhankelijk van landschapselementen met struiken en jonge bomen, zoals kleine zoogdieren, dagvlinders en boomkikker. Om deze houtige landschapselementen - met bijvoorbeeld Zweedse kornoelje, knollathyrus, steenbraam en struweelbroedvogels - in stand te houden, is periodiek afzetten noodzakelijk. Het afzetten bestendigt de 'struweelfase' en voorkomt de overgang naar zware, hoge bomen. In natte landschappen - bijvoorbeeld op legakkers en polderkaden - is dit extra van belang, omdat het windworp en wegzinken in de slappe ondergrond voorkomt. Beide betekenen het einde van het landschapselement, door het 'omtrekken' van de kade of oever.

De beheerder voert periodieke kap gefaseerd uit en buiten de broedperiode van aangetroffen (nestelende) broedvogels. Het afzetten van de houtige landschapselementen vindt gefaseerd plaats in het belang van bescherming van soorten als boomkikker, slaapmuizen, vlinders - bijvoorbeeld kleine ijsvogelvlinder en sleedoorpage - en broedvogels. Zo blijft altijd voldoende gevarieerd habitat behouden. Lokaal spaart de beheerder kwijnend en dood hout ten behoeve van beschermde soorten als vermiljoenkever, vliegend hert, matkop en vinpootsalamander.

Met vleermuizen houdt de beheerder rekening door instandhouding van knoestige bomen met holten en verblijfplaatsen. De beheerder zorgt dat op landschapsschaal een ruime meerderheid van de lijnvormige elementen blijft bestaan – als vliegroute voor vleermuizen – met een daarop afgestemde beheercyclus.

Werkkalender omzagen en afzetten van houtige landschapselementen

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren m.u.v. das, slaapmuizen en vleermuizen												
Das												
Slaapmuizen												
Vleermuizen												
Broedvogels												
Reptielen												
Amfibieën m.u.v. boomkikker												
Boomkikker												
Insecten												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).

2. Maak gebruik van aanwezige vaste wegen, paden en sporen.
3. Zet per natuurgebied - of per landschap met bijvoorbeeld polderkaden en houtsingels - niet meer dan 30% per jaar af. Zo blijft voldoende struweel over voor bijvoorbeeld broedgelegenheid voor vogels. De ecologisch deskundige bepaalt wat voldoende is.
4. Voer werkzaamheden in één en dezelfde strook hakhout uit in een zo kort mogelijke doorlooptijd (inclusief uitslepen en versnipperen).
5. Niet omgezaagd - maar eventueel wel gesnoeid - worden:
  - alle bijzondere nestbomen en holenbomen (let daarbij op holen, rottingsgaten, holten aan de boomvoet en bomen waarin naar alle waarschijnlijkheid holle delen aanwezig zijn);
  - bomen en struiken waarin een bewoond nest is vastgesteld;
  - bomen die rondom een bijzondere nestboom, een boom met een bewoond nest of een holenboom staan. Er dienen voldoende bomen te blijven staan om te voorkomen dat een (bijzondere) nest- of holenboom zijn functie verliest;
  - bijzondere keverbomen waarvan bekend is - of aanwijzingen zijn - dat er zich populaties vliegend hert of vermiljoenkever bevinden;
6. Wanneer nesten of kenmerken - zoals genoemd onder 5 - aanwezig zijn in knotbomen, hakhout of griendstrookjes, dan kan knotten of afzetten wel plaatsvinden in de periode 1 augustus tot 15 maart.
7. Bij vellingen in de nabijheid van bijzondere nestbomen, holenbomen of bomen met bewoonde nesten is de velrichting altijd van zulke bomen afgewend.
8. Zet in leefgebieden van hazelmuis, boomkikker, beschermde vlindersoorten en beschermde plantensoorten struwelen - en andersoortige lijnvormige elementen - per jaar voor maximaal 25% af. Zorg dat er voldoende struweel overblijft, zodat het leefgebied voor deze soorten functioneel blijft. De ecologisch deskundige bepaalt wat voldoende is.
9. Ontzie aangetroffen nesten van hazelmuizen. Zorg dat in het leefgebied van hazelmuizen voldoende structuur en dekking aanwezig blijft (in ieder geval binnen 300 meter van het nest).
10. Bij het afzetten van een lijnvormig element bepaalt de ecologisch deskundige of dit een mogelijke essentiële vliegroute en foerageergebied is voor vleermuizen. Indien er geen alternatieve, lijnvormige (houtige) structuren aanwezig zijn die vleermuizen kunnen gebruiken om van de verblijfplaatsen naar de foerageergebieden te vliegen dan geldt:
  - Zorg dat er geen gaten groter dan 25 meter ontstaan (tussen boomkronen) in het lijnvormige element die het functioneren als essentiële vliegroute onmogelijk maken. Beperk het afzetten van struiken en jonge bomen bij polderkaden en brede houtwallen – die aan weerszijden begroeid zijn – in een jaar tot één zijde. Zo blijft er hier steeds een lijnelement van bomen en struiken in het landschap beschikbaar. Wanneer het afgezette deel van het lijnelement voldoende hoog is opgeschoten (1,5 meter) of na minimaal 2 jaar wordt de andere zijde afgezet.
11. Werk in leefgebied van boomkikker uitsluitend in de periode 1 november tot 1 februari.
12. Zorg dat geen bomen of takken terecht komen op broeihopen of bekende overwinteringsplaatsen van reptielen en amfibieën.

13. Behoud voor mogelijke overwinteringsplaatsen van reptielen en amfibieën de strooisellaag en het aanwezige blad in een deel van het landschapselement.
14. Rij niet met zware machines over de strooisellaag, aanwezige of specifiek voor fauna gemaakte takkenhopen en reed aanwezige liggende dode bomen dikker dan 30 cm waar beschermde reptielen en amfibieën te verwachten zijn.
15. Rij in voortplantingsgebieden van beschermde dagvlinders niet over groeiplaatsen van houtige waardplanten van deze beschermde vlinders heen. Zorg bij het afzetten dat er indien aanwezig voldoende van deze houtige waardplanten voor beschermde vlindersoorten behouden blijven.

ORANJE PERIODE:

16. Uitvoering in relatie tot bewoonde dassenburchten:
  - werk binnen een straal van 20 meter van een bewoonde dassenburcht alleen in de periode 1 juli tot 1 december. Maak hierbij geen gebruik van rijdend materieel;
  - ontzie bomen en ondergroei boven op de burcht en bij ingangen;
  - zorg dat de velrichting altijd van de burcht is afgewend;
  - houd de ingangen en aanpalende wissels vrij. Voorkom dat takhout op wissels achterblijft;
  - zorg dat rondom de burcht voldoende beschutting overblijft. De ecologisch deskundige bepaalt wat voldoende is.
17. Werk in leefgebied van hazelmuis uitsluitend in de periode 1 december tot 1 maart.
18. Voer geen werkzaamheden uit in het leefgebied van hazelmuizen in de ongunstige periode van 1 maart tot 1 december.
19. Ontzie de plekken waar beschermde amfibieën verblijven - met uitzondering van de boomkikker - in de periode waarin deze soorten kwetsbaar zijn (juli).
20. Ontzie de groeiplaatsen van beschermde waardplanten van beschermde vlindersoorten.
  - Betreed bij het beheer de groeiplaatsen van deze planten niet en zorg dat ze niet (verder) bedolven raken onder grond, blad en/of hout.
  - In geval van te snoeien waardplanten (zoals sleedoorn bij het voorkomen van sleedoornpage) dient een ecologisch deskundige aan te geven welke hoeveelheid gesnoeid mag worden.

RODE PERIODE:

21. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of;
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.

7.7 Beheermaatregel: plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen

Algemeen	
Inhoud beheermaatregel	
Plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen vindt plaats in twee verschillende situaties: <ul style="list-style-type: none"> - voor het verjongen van grootschalig verouderende heiden, stuifzanden en kustduinen en het creëren van (vegetatie)structuurvariatie; - voor realisatie en behoud van kale plekken en pioniervegetatie. 	
De beheerder werkt zorgvuldig door kleinschalige uitvoering in een mozaïek en ontziet terreingedeeltes waar de kans op aanwezigheid van beschermde soorten groot is. Dit zijn bijvoorbeeld terreingedeeltes met op korte afstand veel verschil in reliëf, vegetatiestructuur en open en bedekte bodem. De term 'kleinschalig' is bij onderstaande voorzorgsmaatregelen nader ingevuld.	
Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten	
Veel beschermde soorten in heiden, stuifzanden en kustduinen zijn afhankelijk van een gevarieerd landschap met ook kalere en onbegroeide plekken. Om dit te handhaven is kleinschalig plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen als beheermaatregel van belang. Zo heeft de komvliinder warme en open plekken nodig als onderdeel van het leefgebied. De kleine heivliinder profiteert van overgangen tussen heiden en stuifzanden. Hetzelfde geldt voor de zandhagedis die een rijk gevarieerd heide- of duinlandschap nodig heeft, waar open plekken onderdeel van uitmaken. Ook vogels als de draaihals en de tapuit zijn soorten die profiteren van open plekken als foerageergebied. Om dit soort open plekken en overgangen te maken, is periodiek kleinschalig plaggen en chopperen nodig.	
Veel van de beschermde soorten zijn mobiel. Het is onmogelijk om alle soorten op de heide te lokaliseren voor het uitvoeren van een beheermaatregel. Daarom is kleinschalig uitvoeren de basis voor zorgvuldig handelen. Zo blijft een groot deel van het beheertype ongemoeid en daarmee de populaties van beschermde soorten. Voor zover locaties van sommige beschermde soorten wel te lokaliseren zijn, ontziet de beheerder deze. In de broedperiode van beschermde broedvogels, in de voortplantingsperiode van beschermde reptielen en in het bloeiseizoen van beschermde vaatplanten, voert de beheerder geen beheermaatregelen uit. De veldleeuwerik is een voorbeeld van een grondbroeder waarvoor een beheerder buiten de ongunstige periode werkt.	
Het uitvoeren van beheermaatregelen in vochtige en natte terreinen levert veel schade op aan de bodem in de gele periode. Als het terrein droog is, kan een beheerder het werk veel sneller en preciezer uitvoeren met minder schade. In augustus en september - grotendeels oranje periode - kunnen beheerders meestal onder droge omstandigheden werken. Daarom is het werken in deze periode wel mogelijk met toepassing van de aanvullende voorzorgsmaatregelen.	

Werkkalender plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen												
	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren												
Broedvogels												
Reptielen												
Adder/heikikker												
Amfibieën												
Insecten (vlinders)												

Voorzorgsmaatregelen**ALTIJD:**

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. Voer bij heideterreinen van 10 hectare of kleiner de beheermaatregel plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen jaarlijks op maximaal 5% van het heideterrein uit. Daarmee is sprake van kleinschalige uitvoering van de beheermaatregel en mozaïekbeheer.
3. Voer bij heideterreinen van 10 hectare of groter de beheermaatregel plaggen, chopperen, maaien en strooisel vegen op maximaal 5% van het heideterrein uit over een periode van 5 jaar. Daarmee is sprake van kleinschalige uitvoering van de beheermaatregel en mozaïekbeheer.
4. Maak plagplekken maximaal 500 m² groot. Ook plekken waar je maait of choppert (meestal in banen) zijn maximaal 500 m² groot. Werk in patroonvormen, waarbij plaggen altijd op minimaal 2,5 meter afstand leefgebied aanwezig blijft van de te plaggen banen van maximaal 5 meter breed.
5. Kies in overleg met de ecologisch deskundige de minst goed ontwikkelde terreindelen om te plaggen, maaien en chopperen en om vrijkomend materieel te verwerken. Het gaat bijvoorbeeld om sterk vergraste en/of verdroogde delen of delen met veel bosopslag. Zorg wel dat minimaal 10% van aanwezige grasvegetaties behouden blijft.
6. Maak bij het plaggen en chopperen - en bij het afvoeren van het materiaal - zoveel mogelijk gebruik van vaste beheerpaden en sporen.
7. Werk bij het maaien - en dergelijke - zodanig dat dieren kunnen ontsnappen. Dat betekent tenminste het werken met lage snelheid - maximaal 5 km/uur - en van binnen naar buiten maaien.
8. Raadpleeg bij plaggen in droge heiden een ecologisch deskundige om potentiële en bekende overwinteringsplekken van reptielen en amfibieën – voor zover deze in te schatten zijn – te ontzien. Denk aan holen in de grond, tussen boomwortels en in rottende boomstammen. Spaar structurelementen – zoals grote horsten van pijpenstro, pitrus en enkele braamstruwelen – tenzij ze over grote oppervlakte dominant aanwezig zijn. Plag haaks op overgangen en gradiënten als die over korte afstand aanwezig zijn, zodat niet de hele gradiënt uit het heideterrein verdwijnt.
9. Behoud in verband met mogelijke overwinteringsplaatsen van reptielen en amfibieën reeds aanwezige – of specifiek voor fauna gemaakte – takkenhopen en rij hier niet overheen. Behoud dode, liggende stammen en ontzie broeihopen van ringslangen. Deze voorzorgsmaatregel geldt niet als uit inventarisatie – niet ouder dan drie jaar – blijkt dat er geen reptielen of amfibieën aanwezig zijn.
10. Ontzie zeldzame waardplanten van beschermde soorten zoveel mogelijk, zoals klokjesgentiaan voor het gentiaanblauwtje.

ORANJE PERIODE:

11. Controleer bij het werken in de periode augustus-september de te plaggen plekken kort vóór de uitvoering (als het ware 'voor de machine uit'). Verjaag eventueel aanwezige reptielen en amfibieën naar buiten de werklocatie of vang ze weg. Zet deze dieren terug in

een vergelijkbaar en geschikt habitat in de directe omgeving waar geen werkzaamheden (meer) plaatsvinden.

12. Voer bij het werken in de oranje periode de werkzaamheden in een perceel in een zo kort mogelijke doorlooptijd uit (inclusief de afvoer van het vrijkomende materiaal).
13. Voer in leefgebieden van adder en heikikker geen werkzaamheden uit in de periode half januari tot en met februari wanneer de luchttemperatuur boven de 10 graden Celsius uitkomt. Op deze wijze wordt voorkomen dat zonnende adders en migrerende heikikkers geschaad worden die wakker worden uit hun winterslaap.

RODE PERIODE:

14. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.

7.8 Beheermaatregel: maaien van rietlanden

Algemeen

Inhoud beheermaatregel

Het maaien van rietlanden is noodzakelijk om rietlanden in stand te houden en te behouden als leefgebied voor onder andere vogels. Bij de uitvoering is het van belang om de dan aanwezige vogels te ontzien. Riet is een 'laatkomende' soort. Beheerders maaien jonge rietlanden - met krachtige stengels - daarom vooral in de winter.

In voedselarme, veelal oudere rietlanden passen beheerders ook (na-) zomermaaibeheer toe. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om trilvenen en veenmosrietlanden (of galigaanmoerassen). Deze hebben een kritische depositiewaarde (aantal mol N-depositie per ha per jaar) die op veel plaatsen al langdurig overschreden wordt. Het maaibeheer zorgt er dan voor dat de vegetatie een open structuur behoudt en dat voedingsstoffen worden afgevoerd. Dit draagt bij aan een soortenrijke kruidlaag en moslaag en verlengt de levensduur van het successiestadium. Het aandeel van riet in deze vegetaties is vaak laag. Qua beschermde soorten gaat het vooral om planten, insecten en andere vertebraten. Typische moerasvogels en -muizen zitten vooral in het krachtig groeiende riet.

Het opbossen van gemaaid riet, het harken van maaiafval en sluk (onkruid) en het branden daarvan valt onder de Gedragscode natuurbeheer. Het volvelds branden van ongemaaid riet valt niet onder deze Gedragscode. Hiervoor is een vergunning nodig, wanneer beschermde soorten schade kunnen ondervinden.

Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten

Soorten als roerdomp, snor en woudaapje leven in gebieden met kleinschalige afwisseling van ondiep water, (water)riet en rietlanden met delen overstaand riet. Om rietlanden - en de daarin voorkomende beschermde soorten - te behouden maait de beheerder deze periodiek. Zonder maaien treedt een snelle successie op naar ruigte, struweel en bos. Deze ontwikkeling versnelt onder invloed van stikstofdepositie, gefixeerde waterpeilen en verdroging. Overstaand riet ontstaat door wisselende delen niet jaarlijks te maaien. Sommige soorten als baardmannetje of grote karekiet zijn gebaat bij krachtige stengels van overstaand riet: jongere stadia in de laagveenverlanding en/of plasoevers. Andere soortgroepen - zoals mossen en lage kruiden in veenmosrietland - zijn gebaat bij een open vegetatiestructuur met vrijwel jaarlijks maaien.

Nesten zijn in rietlanden niet of nauwelijks te lokaliseren. Vandaar dat de basis van zorgvuldig handelen bestaat uit het niet maaien in de broedperiode. In warme winters zijn amfibieën - en deels ringslangen - jaarrond actief, evenals otter en noordse woelmuis. Er zijn dan ook geen tijdsperioden te geven voor ongunstige perioden van andere veel voorkomende soorten. Een in tijd gefaseerd beheer is de verdere invulling van zorgvuldig handelen. Op landschapsschaal is het beheer van rietlanden altijd gefaseerd: rietlanden liggen tussen hooilanden, weilanden, overjarige rietlanden en bossen in en de beheerder maait deze over een langere periode (nazomer tot januari-maart). Hierdoor zal altijd een groot deel van het omliggende landschap in de periode van beheer ongemoeid blijven. Bij overjarige rietlanden is het beheer op zichzelf al gefaseerd, jaarlijks maait de beheerder slechts een deel. Verder ontziet de beheerder burchten en broeihopen.

Werkkalender maaien van rietland												
	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Broedvogels												
Zoogdieren m.u.v. Noordse woelmuis, bever en otter												
Noordse woelmuis												
Bever												
Otter												
Reptielen en amfibieën												
Vlinders												
Libellen												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. Maai bij riet maaien in N06.01 Veenmosrietland en moerasheide jaarlijks 5% niet. Spaar riet vooral op natte plekken, langs randen en oeverzones. Spaar dezelfde 5% in een jaar indien er meerdere maai beurten per jaar zijn.
3. Maai bij riet maaien in overige rietlanden (N05.02 Gemaaid rietland, N05.03 Veenmoeras, N05.04 Dynamisch moeras) van het gezamenlijk totaal op gebiedsniveau jaarlijks tenminste 30% niet. Spaar riet vooral langs oeverzones (waterriet) en natte plekken.
4. Behoud bij het maaien voldoende luwte voor jagende vleermuizen indien kruidige begroeiingen bij een plas of watergang – zoals riet – een essentiële functie vervullen van beschutting tegen wind of instraling van licht op het water.
5. Voer maaisel indien mogelijk binnen twee weken na het maaien af. Voer altijd een check uit op aanwezigheid van nesten en schuilplaatsen van soorten wanneer het maaisel langer dan twee weken blijft liggen.
6. Verbrand sluk⁵ binnen twee weken na het maaien, indien er droge periodes zijn.
7. Maai percelen waar in voorgaande jaren broedkolonies aanwezig waren uitsluitend voor of na de periode dat het perceel door broedkolonies in gebruik is, waarbij het functioneren als plek voor broedkolonie behouden blijft.
8. Voorkom aantasting van burchten van bevers en otters. Zorg dat binnen 20 meter van burchten minimaal 30% dekking overblijft.
9. Bij aanwezigheid van populatie(s) van de grote vuurvlieder: spaar en markeer waardplanten met eitjes van grote vuurvlieder (waterzuring, doorgaans groeiend óp de waterlijn). Maai na de vliegtijd: 5 augustus.
10. Ontzie broeihopen van ringslangen.

⁵ Sluk verbranden is kleinschalig en vindt plaats in dezelfde winterperiode (en aansluitend op) als het maaien en afvoeren. Het gemaaide riet wordt 'uitgekamd'. Het materiaal dat daarbij vrij komt (verdorpe haagwinde of andere kruiden, gebroken rietstengels) wordt op kleine hopen verzameld. En daar verbrand. Omdat de bodem waterverzadigd is, blijft de brandplek heel lokaal.

ORANJE PERIODE:

11. Voor geen werkzaamheden uit binnen 20 meter van burchten van bevers en otters in de ongunstige periode van 1 mei tot 1 september (bevers) en 1 april tot 1 september (otters).

12. Maai in de oranje periode (maart of tweede helft juli) uitsluitend percelen die voor vogels van gering belang zijn en waarbij het maaien geen wezenlijke invloed heeft op de populatieomvang van aanwezige vogelsoorten. De te maaien percelen moeten bovendien vrij droog en in ieder geval goed beloopbaar zijn. Voorlopen – voor zover rietlanden toegankelijk zijn – gebeurt maximaal een week voor uitvoering van het maaien. Ontzie bij het maaien aangetroffen nesten door rondom de nestlocatie tenminste 50 m² te laten staan als dekking en als foerageermogelijkheid. Markeer nesten en de ruimte eromheen in het veld en verwijder de markering direct na het maaien.

13. Pas in de oranje periode van vlinders (half juli t/m half september) en libellen (half maart t/m half juli) in overleg met de ecologisch deskundige aangepast maaibeheer toe bij aanwezigheid van beschermde vlinder- en libellensoorten. Ontzie waard- en voedselplanten van beschermde vlindersoorten (zoals waterzuring voor grote vuurvlinder) zoveel mogelijk en laat voor beschermde libellensoorten voldoende riet aan de oever staan voor uitsluipen en beschutting. Maai bij de aanwezigheid van beschermde vlinder- en libellensoorten maximaal 2 keer per jaar en laat per maaibeurt minimaal 30% staan in stukken op maximaal 500 meter van elkaar. In de rode periode van vlinders (half april t/m half juli) worden geen werkzaamheden uitgevoerd.

RODE PERIODE:

14. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of;
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.

7.9 Beheermaatregel: beheer van weidevogelgebieden

Algemeen
<p>Inhoud beheermaatregel</p> <p>Het gaat hier om werkzaamheden in graslanden met de weidevogelstand als primaire doelstelling. We gaan uit van graslanden waar behalve broedvogels geen andere beschermde soorten aanwezig zijn. Is dit wel het geval, dan is paragraaf over beheer van kruidenrijke gras- en hooilanden van toepassing. Bij beschermde soorten in of langs waterlopen geldt de paragraaf schonen en baggeren van waterlopen.</p> <p>Voor optimaal weidevogelbeheer is mozaïekbeheer van belang. Bij mozaïekbeheer is in de loop van juni niet alleen hoog ongemaaid gras aanwezig, maar ook stukken met kort gras geschikt voor foerageren. Voor het inzetten van nabeweiding verwijzen we naar de paragraaf over begrazen van natuurterreinen.</p> <p>Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten</p> <p>Met het juiste, aangepaste maaibeheer creëer je structuurvariatie in de vegetatie en daarmee schuilmogelijkheden en voldoende voedselaanbod. Dit is van belang voor bodemleven, insecten en de daarop foeragerende weidevogels en hun kuikens. Zonder maaibeheer volgt een successie naar ruigte, struweel en bos.</p> <p>Door maaibeheer blijven graslanden in stand voor kenmerkende weidevogels als grutto, tureluur, veldleeuwerik en kemphaan. Door de snelheid van maaien aan te passen, kan je ook buiten de ongunstige periode rekening houden met incidenteel voorkomende zoogdieren, reptielen en amfibieën. Deze zijn tussen het dichte gras niet te lokaliseren, maar kunnen zich dan uit de weg maken. Als er beschermde soorten uit deze groepen aanwezig zijn, dan houden deze zich vooral in de oeverzone en de sloot op (zie paragraaf schonen en baggeren van waterlopen). Daar is de kruidenrijkdom en variatie in bodem en structuur het hoogst.</p> <p>Voor de broedende weidevogels geldt dat de beheerder zoveel mogelijk buiten de ongunstige periode maait. Bij eventueel maaien in de broedperiode - in geval van mozaïekbeheer – maait de beheerder de delen van percelen waar nesten zitten niet. Wanneer laat broedende kwartelkoning of kwartels aanwezig zijn, verschuift de beheerder de maaidatum naar half augustus.</p>

Werkkalender beheer weidevogelgrasland												
	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren												
Broedvogels m.u.v. kwartel en kwartelkoning												
Kwartel en kwartelkoning												
Reptielen en amfibieën												

Voorzorgsmaatregelen
<p>ALTIJD:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6). 2. Werk bij het maaien - en dergelijke - zodanig dat dieren kunnen ontsnappen. Dat betekent tenminste het werken met lage snelheid - maximaal 7 km/uur – en (op percelen zelf) van binnen naar buiten maaien bij hiervoor voldoende brede percelen.

3. Beperk het maaien van de slootoeverzone bij lage bloemrijke vegetatie tot de 2e snede. Lokaal blijven plukken helofyten / oeverzone staan, bijvoorbeeld op koppen of in oksels van sloten. Spreid het maaien van de oeverzones in het reservaat in de tijd (over enkele weken).

ORANJE PERIODE:

4. Pas het maaibeheer aan bij aanwezigheid van kwartelkoningen en/of kwartels. Voer tot 15 augustus geen maaierwerkzaamheden uit binnen een gebied van 1 hectare rondom de roeplaats. Voer tot 15 augustus geen maaierwerkzaamheden uit als niet bekend is waar de vogels zich in het gebied bevinden.

RODE PERIODE:

5. Maai het perceel in de rode periode alleen als uit de BMP-telling/broedvogelkartering uit hetzelfde jaar of uit het voorlopen blijkt dat op het perceel geen broedgevallen van weidevogels aanwezig zijn. Voorlopen gebeurt maximaal een week voor uitvoering van het maaien.

7.10 Beheermaatregel: beheer van kruidenrijke gras- en hooilanden

Algemeen
<p>Inhoud beheermaatregel</p> <p>Kruidenrijke gras- en hooilanden zijn gras- en hooilanden waar vooral beschermde vaatplanten en insecten voorkomen, of die hiertoe worden ontwikkeld. Het kan gaan om kruiden- en faunarijke graslanden, kalkgraslanden, blauwgraslanden, dotterbloemgraslanden, heischrale graslanden, stroomdalgraslanden, graslanden in duinvalleien, trilveengraslanden, graslanden van dijken en zeggenvvegetaties.</p> <p>De werkzaamheden zijn onder meer: maaien, bemesten, slepen, rollen, schudden, wiersen, op-rapen, afvoeren en bekalken. Begrazen valt niet onder deze beheermaatregel. Zie daarvoor de paragraaf over begrazen van natuurterreinen.</p> <p>Duiding belang beheermaatregel en voorzorgsmaatregelen voor beschermde soorten</p> <p>Alle beschermde plantensoorten die voorkomen in soortenrijke gras- en hooilanden hebben een vorm van maaibeheer nodig om blijvend te kunnen voorkomen. Het maaien voorkomt accumulatie van strooisel, gevolgd door verzuivering en overgang naar struweel en bos. Deze ontwikkeling dreigt des te meer door aanhoudend hoge stikstofdeposities in combinatie met verdroging. Soorten die van maaien en afvoeren afhankelijk zijn, zijn bijvoorbeeld breed wollegras, kalkboterbloem, karwijselie en spits havikskruid. Soorten als aardbeivlinder en veldparelmoervlinder zijn daarnaast gebaat bij structuurrijke graslanden met voldoende geschikte waardplanten.</p> <p>De meeste beschermde diersoorten zijn mobiel en niet of nauwelijks te lokaliseren tijdens het maaien. De basis voor zorgvuldig handelen is enerzijds niet maaien, in verband met voortplanting in kwetsbaardere perioden van aanwezige beschermde soorten. Anderzijds handelt de beheerder zorgvuldig door de manier van maaien en de fasering hierin, zoals het laten overstaan van stukken vegetatie. Het laten overstaan van stukken vegetatie biedt zoogdieren - zoals de bunzing, de hermelijn en muizen - door het jaar heen voldoende schuilmogelijkheden.</p> <p>Vanwege de overmaat aan voedingsstoffen - door de te hoge stikstofdepositie - is het voor ontwikkeling en behoud van de kwaliteit van veel kruidenrijke gras- en hooilanden nodig om extra te verschalen. Deze verschraling is noodzakelijk om essentieel leefgebied voor de karakteristieke beschermde soorten van natuurgraslanden te behouden. Om extra voedingsstoffen af te kunnen voeren, moet een beheerder vaak twee keer in het jaar maaien en afvoeren, ook in het broedseizoen. Bij het toepassen van verschralingsbeheer voor de instandhouding van dotterbloemgraslanden, trilveengraslanden en zeggengemeenschappen kan een beheerder daarom wel maaien in de rode periode, ook wanneer beschermde soorten aanwezig zijn. De beheerder ontziet daarbij beschermde nesten van broedvogels – voor zover te lokaliseren - en zeldzame waardplanten van beschermde vlinders.</p>

Werkkalender beheer kruidenrijke gras- en hooilanden												
	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren												
Broedvogels m.u.v. kwartel en kwartelkoning												
Kwartel en kwartelkoning												
Reptielen												
Amfibieën												
Insecten (vlinders)												
Vaatplanten												

Voorzorgsmaatregelen

ALTIJD:

1. Voer altijd de algemene voorzorgsmaatregelen uit (hoofdstuk 6).
2. Maai bij graslandterreinen groter dan 5 hectare per maaibeurt tenminste 5% niet (met een minimum van 0,5 hectare).
3. Maai bij graslandterreinen van 5 hectare of kleiner per maaibeurt tenminste 10% niet, tenzij er grenzend aan het terrein een vergelijkbare oppervlakte aan ruigte, houtwallen en/of oevers aanwezig is. In dat geval volstaat 5% laten staan.
4. Maai bij aanwezigheid van beschermde graslandvlinders per maaibeurt tenminste 15% niet. Indien sprake is van verruiging volstaat 5-10% laten staan. Voor graslanden met spiegeldikkopje geldt dat per maaibeurt tenminste 30% niet wordt gemaaid.
5. Maai bij aanwezigheid van Noordse woelmuis per maaibeurt tenminste 5% niet. Bij meerdere maaibeurten in een jaar, blijft steeds hetzelfde deel staan (vooral op natte plekken en langs oevers). In het daaropvolgende jaar kan een ander deel blijven staan.
6. Werk bij het maaien en dergelijke zodanig dat dieren kunnen ontsnappen. Dat betekent ten minste werken met lage snelheid - maximaal 7 km/uur - en van binnen naar buiten maaien bij hiervoor voldoende brede percelen.

ORANJE PERIODE:

7. Pas bij aanwezigheid van kwartelkoningen en/of kwartels in de oranje periode het maaibeheer aan. Voer tot 15 augustus geen maaierwerkzaamheden uit binnen een gebied van 1 hectare rondom de roepplaats. Voer tot 15 augustus geen maaierwerkzaamheden uit als niet bekend is waar de vogels zich in het gebied bevinden. Voorlopen gebeurt maximaal een week voor uitvoering van het maaien. Ontzie bij het maaien aangetroffen nesten door rondom de nestlocatie 50 m² te laten staan als dekking en als foerageermogelijkheid.
8. Maai per maaironde maximaal 70% in stukken van 500 meter uit elkaar als het perceel door beschermde vlindersoorten wordt gebruikt als voortplantingslocatie. Spaar daarbij de belangrijkste groeiplaatsen van waard- en nectarplanten van de betreffende soort. Maai elke afzonderlijke maaistreek maximaal 2 keer per jaar.

RODE PERIODE:

9. Werk niet in een periode die in een of meerdere van de soortenbalken rood is gekleurd, tenzij:
  - a. uit inventarisatie is gebleken dat beschermde soorten niet aanwezig zijn, of;
  - b. voorafgaand een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit is verkregen.In afwijking hiervan kan bij toepassing van verschrallingsbeheer voor de instandhouding van dotterbloemgraslanden, trilveengraslanden en zeggengemeenschappen wel worden gemaaid in een rode periode, ook wanneer de betreffende soorten aanwezig zijn.
10. Ontzie in de rode periode broedgevallen tijdens de uitvoering door tenminste 5 meter om gelokaliseerde broedplekken heen te maaien (alleen voor verschrallingsbeheer van bovengenoemde habitattypen).
11. Ontzie in de periode half april – half juli tijdens het maaien bloeiende populaties van beschermde vaatplanten zodanig dat tenminste 75% van de populatie zaad kan blijven zitten.

8. Alternatievenafweging

Op verzoek van RvO en in verband met de juridische houdbaarheid van de Gedragscode natuurbeheer beschrijven we hieronder alternatievenafwegingen per beheermaatregel. De alternatievenafweging is gericht op de beheermaatregelen waarbij natuurbeheerders - door de aard van de benodigde werkzaamheden - verstoring van beschermde soorten niet geheel kunnen voorkomen.

Beheermaatregel: begrazen van natuurterreinen

Begrazen betreft het inzetten van gehouden dieren voor natuurbeheer. Begrazing dient de volgende doelen:

- selectieve aanpak van ongewenste soorten: boomvormers, grassen, en anderen;
- behouden en ontwikkelen van structuurvariatie: onder andere door - diverse combinaties van - grazen, browsen, snoeien, intermediate feeden, knagen, betreden, schuren, graven en/of ontlasten (urine en mest);
- verschralen: alleen in combinatie met (pot)stal, vanwege het afvoeren van biomassa uit het systeem.

Maaien of inzet van menskracht kan je als alternatief voor begrazing zien. Maar maaien of inzet van menskracht levert niet de eerder genoemde gewenste effecten van begrazen. Begrazing kent een andere dynamiek en heeft andere effecten op de aanwezige flora en fauna dan maaien of inzet van menskracht. Bovendien levert inzet van deze mogelijke alternatieven niet minder schade - soms zelf meer schade - aan beschermde soorten op. Het is een bewuste keuze van de beheerder in relatie tot het gestelde doel om te begrazen. Daarmee is er geen alternatief voor begrazen. Maaien of inzet van menskracht kan wel een aanvulling zijn op begrazen.

Door de stikstofdepositie is er vaak sprake van versnelde successie en dominantie van concurrentiekrachtige soorten. Om kwetsbare soorten te behouden, is extra begrazing noodzakelijk, meestal in de vorm van drukbegrazing. Drukbegrazing betekent begrazing in een korte periode met hoge graasdruk op gestuurde plekken. Deze financieel haalbare en praktisch uitvoerbare methode is tevens een vastgestelde Natura 2000 herstelmaatregel. Er is geen alternatief dat begrazing volledig kan vervangen. Om mogelijke negatieve effecten - van tijdelijk hogere graasdruk - voor beschermde soorten te beperken, zijn extra voorzorgsmaatregelen in de Gedragscode opgenomen.

Beheermaatregel: beheer van akkers

Bodembewerking, ploegen, bemesten, zaaien, oogsten en onderwerken van het gewas zijn werkzaamheden die onder het bestendig beheer van akkers vallen. Deze werkzaamheden zijn nodig om de akker in stand te kunnen houden als habitat voor beschermde soorten. Dit habitat bestaat uit een jaarlijks terugkerende pioniersituatie waar de beheerder een hoofdakkergras inzaait. Het tijdstip van de maatregelen is gewasspecifiek. Er bestaat geen andere beheermaatregel, waarmee we hetzelfde doel bereiken. Gif om gewas dood te maken gebruiken we in het natuurbeheer niet. Indien je deze beheermaatregel achterwege laat, blijft het akkerhabitat niet in stand.

Bodembewerking om weer een pioniersituatie te krijgen is essentieel. Om de gewasproductie op gang te houden is enige vorm van bemesting van belang. Voor natuurakkers - waar ruimte is voor akkerkruiden - gaat het om veel minder mest dan in de gangbare landbouw. Beheerders gebruiken geen gif, waardoor sommige wortelkruiden - zoals kweek - dominant kunnen worden. Om dit te doorbreken zijn extra bodembewerkingen - deels in het vegetatie seizoen - noodzakelijk.

Het is niet mogelijk om al het beheer altijd buiten het gehele broed- en groeiseizoen uit te voeren. Dit is hierboven toegelicht. De plekken waar de meest beschermingsbenodigde soorten

voorkomen op akkers ontzien we in deze periode. Zo houden we zoveel als mogelijk rekening met beschermde soorten, zonder dat de kwaliteit van de akkers als habitat voor beschermde soorten achteruit gaat.

Beheermaatregel: schonen en baggeren van waterlopen en kleine wateren

Voor het behoud van de biodiversiteit gebonden aan open water in kleine wateren en waterlopen - en voor het functioneren voor wateraanvoer en waterafvoer - is het noodzakelijk dat beheerders kleine wateren en waterlopen periodiek schonen of baggeren. Er bestaat geen andere beheermaatregel waarmee we hetzelfde doel bereiken, maar minder of geen schade toebrengen aan beschermde soorten.

De beheermaatregel bestaat uit het verwijderen van ophopende bagger (baggeren) en/of het verwijderen van waterplanten en oevervegetatie (schonen). De beheerder voert deze beheermaatregel bij voorkeur zo uit dat er variatie in dichtgroeistadia in een natuurgebied aanwezig blijven. Hierdoor blijft er continu geschikt habitat voor veel - aan deze wateren gebonden - soorten aanwezig. Afhankelijk van de aanwezige beschermde soorten bepaalt de beheerder de schaal en frequentie van de beheermaatregel. In sommige kleine wateren is een meer open water karakter nodig met weinig bagger ter behoud van het leefgebied van hieraan gebonden soorten. In andere kleine wateren een situatie met meer waterplanten en oevervegetatie als leefgebied.

Beheermaatregel: omzagen en afzetten van houtige landschapselementen

Het omzagen en afzetten van houtige landschapselementen heeft tot doel de houtige beplanting te verjongen en zo te behouden. Er bestaat geen andere beheermaatregel waarmee we hetzelfde doel kunnen bereiken. Wanneer bijvoorbeeld een beheerder een hakhout of griendstrookje niet afzet maar laat doorgroeien, ontstaat een geheel ander habitat met andere soorten. En als je een houtwal niet meer onderhoudt, zullen op den duur de boomvormers domineren en de struikvormers verdwijnen. Zo verdwijnen ook de soorten die gebonden zijn aan struikvormers.

Voor het omzagen en afzetten van houtige landschapselementen is geen alternatief. Voor houtige landschapselementen langs wegen en paden of solitaire bomen is ook onderhoud vanuit veiligheidsoverwegingen nodig. Wanneer dit onderhoud een mogelijke verstoring van beschermde soorten teweeg kan brengen, kan afsluiten van het pad een alternatief zijn in combinatie met een omleidingsroute. Hier is telkens een gebiedspecifieke afweging nodig.

Beheermaatregelen: plaggen, chopperen, maaien, strooisel vegen van heiden, stuifzanden en kustduinen

Kleinschalig plaggen, chopperen, maaien, strooisel vegen - en de apart beschreven inzet van begrazen - zijn allemaal beheermaatregelen die een beheerder inzet als (moderne) voortzetting van het cultuurhistorisch gebruik. Door cultuurhistorisch gebruik zijn heiden, stuifzanden en kustduinen ontstaan en behouden. Het cultuurhistorisch gebruik is - vanwege het verlies van economische waarde - gestopt, waardoor dergelijke landschappen dreigen te verdwijnen. Door beheermaatregelen toe te passen die het cultuurhistorisch gebruik imiteren of voortzetten, kunnen we heiden, stuifzanden en kustduinen - met hun kenmerkende flora en fauna - behouden. Zonder deze beheermaatregelen zouden deze Nederlandse landschappen sterk vergrassen, verruigen en uiteindelijk dichtgroeien met bos. Er ontstaan dan andere landschappen en habitats met andere soorten.

De beheerder maakt op basis van het doel voor het terrein, de aanwezige terreinomstandigheden en kwaliteit en eerder uitgevoerde beheermaatregelen een keuze voor de ene of de andere beheermaatregel. We zetten - net als vroeger - beheermaatregelen aanvullend op elkaar of opvolgend aan elkaar in. Elk van de genoemde beheermaatregelen heeft een eigen kenmerkende uitwerking op flora en fauna. Kleinschalig plaggen zorgt bijvoorbeeld voor een kale bodem waar bepaalde soorten van profiteren. Chopperen zorgt voor een kortdurende verwijdering van de

vegetatie met soms kleine kale plekken en behoud van de buffercapaciteit van de humus. En begrazing zorgt voor selectieve verwijdering van vegetatie.

Hieronder gaan we nader in op de beheermaatregel kleinschalig plaggen.

Kleinschalig plaggen

Doel van de beheermaatregel

Voor de biodiversiteit in heide-, duin- en stuifzandecosystemen is het essentieel dat er een variatie aan verschillende ontwikkelingsstadia aanwezig is, waaronder ook kale bodem. Bij afwezigheid van voldoende natuurlijke of menselijke dynamiek - zoals algemeen in de meeste Nederlandse natuurgebieden - is de aanwezigheid van kale bodem afhankelijk van regulier beheer. Het is bijvoorbeeld een voortzetting van het cultuurhistorisch gebruik uit de periode dat het winnen van plaggen gangbaar gebruik was op veel heidenen.

Plaggen is het verwijderen van de vegetatie en het organische deel - de top laag - van het bodemprofiel. Doel is het afvoeren van nutriënten en/of organische stof. Dit gebeurt machinaal of handmatig, afhankelijk van de grootte van de ingreep. Door te plaggen nemen de voedingsstoffen voor de vegetatie af: verschralen. Een ander doel is het terugzetten van de successie: opnieuw beginnen. Plaggen onder de Gedragscode vindt altijd kleinschalig plaats. Het oppervlak van een plagplek is maximaal 500 m².

Effecten op flora en fauna

Veel voor deze landschappen of ecosystemen kenmerkende soorten zijn voor hun voortbestaan van kleinschalig plaggen afhankelijk. Het gaat enerzijds om pioniersoorten en anderzijds om soorten die - deels in hun levenscyclus - van kale bodem afhankelijk zijn. Bijvoorbeeld zandbijen en zandhagedis voor eiafzet. Ook bepaalde habitattypen - zoals stuifzanden en pioniervegetaties met snavelbiezen in natte heide - zijn van periodiek plaggen afhankelijk. Het is dan ook een integraal onderdeel van het reguliere heide-, duin- en stuifzandbeheer. Bij het plaggen van heiden, stuifzanden of kustduinen kunnen we niet uitsluiten dat individuen van beschermde soorten schade ondervinden, bijvoorbeeld levendbarende hagedis. Daarom is de beheermaatregel onder de Gedragscode beperkt in omvang en frequentie.

Vanwege de decennialange stikstofdepositie heeft stikstof zich in de strooisellaag van heiden opgehoopt en is een verlies aan basen opgetreden. Hierdoor is een grote onbalans in voedingselementen ontstaan met een groot schadelijk effect op de flora en fauna. Plaggen is de enige beheermaatregel waarmee we veel stikstof kunnen verwijderen. Dit heeft als nadeel dat daarmee ook extra basen verdwijnen. Deze basen moeten we dan apart aanvullen. Plaggen is een vastgestelde Natura 2000-herstelmaatregel die we - afhankelijk van de uitgangssituatie - inzetten om te voorkomen dat soorten verdwijnen van de heide. Er zijn hiervoor geen alternatieven. Ook nadat de stikstofdepositie drastisch verlaagd, moeten we de hoeveelheid stikstof verwijderen die decennia lang is geaccumuleerd in de bodem. Om mogelijke, tijdelijke, negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen, zetten we plaggen altijd gelimiteerd in.

Beheermaatregelen: maai-beheer van weidevogelgraslanden, kruidenrijke gras- en hooilanden en rietlanden

Er bestaan geen andere beheermaatregelen waarmee we dezelfde doelen kunnen bereiken, maar minder of geen schade toebrengen aan beschermde soorten. De inzet van begrazing in plaats van maai-beheer heeft andere effecten op de soortensamenstelling van een natuurgebied. Met maaien en afvoeren creëert of behoudt de beheerder een schraal milieu, waaraan veel minder concurrentiekrachtige, kwetsbare soorten gebonden zijn. Met alleen begrazing kan je niet verschralen. Wel kan je begrazing inzetten als aanvulling op maai-beheer, zoals het toepassen van nabeweiding volgend op maai-beheer. Maaien is een beheermaatregel die valt onder bestendig beheer. Het kan noodzakelijk zijn om te maaien in de broedperiode voor instandhouding van

essentieel leefgebied van beschermde soorten en instandhouding van beschermde habitats. Dit is dermate vaak nodig dat het onder de Gedragscode valt.

Hieronder gaan we nader in op maaien van natuurgraslanden in het broedseizoen.

Maaien van natuurgraslanden in de broedperiode

Doel van de beheermaatregel

Maaien - ook in de broedperiode - is een noodzakelijke beheermaatregel om graslanden te verschromen en zo een grotere diversiteit en hogere natuurwaarden te realiseren. Met vroeg in het seizoen maaien - vaak samenvallend met het broedseizoen - verwijderen we veel meer voedingsstoffen dan met alleen laat in het seizoen maaien. Het gaat enerzijds om graslanden met een landbouwkundig verleden: bij alleen laat maaien blijven de voedselrijke graslanden in dominantiefasen van concurrentiekrachtige grassen steken en neemt de soortenrijkdom - en mogelijkheden voor beschermde soorten - niet toe. Anderzijds gaat het om schrale graslanden (heischrale graslanden, kalkgraslanden, blauwgraslanden): door de decennialange, veel te hoge stikstofdepositie verrijken deze graslanden bij alleen laat maaien.

Frequenter maaien is de belangrijkste, toepasbare Natura 2000 herstelmaatregel. Het is daarmee voor het behoud van Natura 2000 habitattypen - en veel bedreigde soorten die van deze graslandecosystemen afhankelijk zijn - essentieel om meer dan 1 keer te maaien per jaar. Zonder deze beheermaatregel gaan de natuurwaarden achteruit. Er is helaas niet te verwachten dat de stikstofdepositie op korte termijn onder de kritische depositiewaarden gaat komen. En dan nog zal frequenter maaien lang nodig blijven, vanwege het probleem van decennialange accumulatie van stikstof in deze graslanden.

Effecten op flora en fauna

Hoewel het uiteindelijk voor de populatie positief werkt, kunnen we niet uitsluiten dat vroeger maaien tot verstoring leidt van individuen van beschermde soorten. Het afgraven van de voedselrijke zode als alternatief heeft een veel grotere impact op het graslandecosysteem en beschermde soorten. Een beheerder kan deze beheermaatregel alleen op kleine schaal inzetten. Begrazing leidt niet tot de noodzakelijke verschroming.

Om de impact van vroeger maaien op - in deze periode gevoelige - beschermde soorten te beperken, nemen we extra voorzorgsmaatregelen. Deze zijn aangegeven in de Gedragscode. Bijvoorbeeld gefaseerd maaien, zodat er altijd dekking en voortplantingsmogelijkheden aanwezig blijven in een gebied. En de maaibreedte en snelheid beperken, zodat grotere soorten kunnen vluchten voor de maaibalk.

Bijlage A Werkprotocol natuurbeheer

De ecologisch deskundige* vult dit werkprotocol natuurbeheer in vóór aanvang van de werkzaamheden. De beheerder ondertekent het ingevulde werkprotocol. Ook de aannemer ondertekent als blijk van ontvangst, kennisname en akkoord. Het werkprotocol natuurbeheer maak je in tweevoud op. De beheerder en aannemer behouden elk een getekend exemplaar. De beheerder bewaart het werkprotocol natuurbeheer tenminste twee jaar (gerekend vanaf het eind van de werkzaamheden), zodat op termijn aangetoond kan worden dat zorgvuldig is gehandeld. Bij onvoorziene omstandigheden vul je het aanvullend rapport in (deel 2 van het werkprotocol natuurbeheer).

Deel 1: Werkvoorbereiding

➔ Geef aan op welk (deel)gebied/object dit werkprotocol natuurbeheer betrekking heeft.

Gebieds-/objectaanduiding:

.....
.....

➔ Voeg een kaart toe indien de werkzaamheden slechts een deel van het gebied of object betreffen. Is als bijlage een kaart toegevoegd met daarop de locatie(s) van de werkzaamheden?

- Ja
- Nee

➔ Kruis aan welk type beheermaatregelen van de gedragscode natuurbeheer worden uitgevoerd (meer dan één mogelijk):

- begrazen van natuurterreinen
- beheer van akkers
- schonen en baggeren van waterlopen
- schonen en baggeren van kleine wateren
- omzagen en afzetten van houtige landschapselementen
- plaggen van heide, stuifzanden en kustduinen
- chopperen van heide, stuifzanden en kustduinen
- maaien van heide, stuifzanden en kustduinen
- strooisel vegen van heide
- maaien van rietland in de habitattypen veenmoeras, dynamisch moeras en rivier- en moeraslandschap
- maaien van overig rietland
- beheer van weidevogelgrasland
- beheer van kruidenrijke gras- en hooilanden

➔ Beschrijf hier eventuele nadere specificaties van de hiervoor aangekruiste beheermaatregelen:

.....
.....
.....
.....

*Zie definitie ecologisch deskundige in de begrippenlijst van de Gedragscode natuurbeheer en op <https://www.rvo.nl/onderwerpen/ruimtelijke-ingrepen/ontheffing-of-vrijstelling/ecologisch-deskundige>.

➔ Geef aan welk wettelijk belang geldt voor de uit te voeren beheermaatregelen⁶:

Wettelijk belang	Van toepassing	Toelichting
Ter bescherming van de (wilde) flora en fauna	☐	
In stand houden van natuurlijke habitats	☐	
Bestendig beheer in het kader van natuurbeheer	☐	
In het belang van openbare veiligheid en de volksgezondheid	☐	
Bestendig beheer in het kader van onderhoud van landschappelijke kwaliteiten van een gebied	☐	

➔ Geef aan wanneer de beheermaatregelen worden uitgevoerd:

Start werkzaamheden: .....

Einde werkzaamheden: .....

➔ Geef aan of er voorzorgsmaatregelen genomen worden op basis van de werkkalenders

- ja
- nee

➔ Zo ja, zijn er eventuele nadere specificaties die gelden bij de betreffende voorzorgsmaatregelen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

➔ Voeg een kaart toe indien het nodig is om deze voorzorgsmaatregelen ruimtelijk te plannen of af te bakenen. Is als bijlage een kaart toegevoegd met daarop de (ruimtelijke begrenzing van) voorzorgsmaatregelen?

- ja
- nee

---

⁶ Zie hoofdstuk wettelijk kader in de Gedragscode natuurbeheer voor een toelichting van de wettelijke belangen.

Geef aan of er beschermde soorten en/of flora en fauna elementen aanwezig zijn in het plangebied?

	Aantal locaties van gemarkeerde nesten of voorkomens:	
	Locaties gemarkeerd op kaart:	Aangewezen en gemarkeerd in het terrein:
Flora en fauna elementen die worden gespaard en ontzien:		
• Horstbomen en nestkasten van roofvogels		
• Bomen met hopen, rottingsgaten		
• Bijzondere keverbomen		
• Jeneverbesbomen		
• Nesten van kolonievogels		
• Mierenhopen		
• Dassenburchten		
• Broeihopen		
Broedgevallen van vogels:		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
Andere plant- of diersoorten die bescherming behoeven:		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		
-		

➔ Geef aan of er sprake is van een specifieke beoordeling door een ecologisch deskundige zoals beschreven bij een aantal voorzorgsmaatregelen?⁷ Zo ja, noteer de uitkomsten van de beoordeling hier:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

➔ Overige afspraken tussen beheerder en aannemer:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Ecologisch deskundige die de advisering/begeleiding voor dit werkprotocol natuurbeheer heeft verzorgd:

Naam:

Contact via:

Datum/data terreinbezoek:

BEHEERDER:

AANNEMER:

Datum .....

Datum .....

Plaats .....

Plaats .....

Naam .....

Naam .....

Handtekening .....

Handtekening .....

---

⁷ Het gaat hier om het oordeel van een ecologisch deskundige dat in een aantal gevallen nodig is bij toepassing van de voorzorgsmaatregelen. Bijvoorbeeld het wel of niet uitrasteren van een dassenburcht, het bepalen of een lijnvormig element een essentiële vliegroute is en het lokaliseren van bekende of potentiële overwinteringsplaatsen van reptielen.

Deel 2: Aanvullend rapport

De ecologisch deskundige gebruikt deel 2 van het werkprotocol natuurbeheer voor een advies wanneer tijdens de werkzaamheden onverwachte beschermde soorten of flora en fauna elementen worden aangetroffen. De ecologisch deskundige geeft in dit aanvullend rapport aan of het mogelijk is om de werkzaamheden voort te zetten zonder dat dit leidt tot schade voor de aangetroffen beschermde soort en zo ja, welke werkwijze daarbij nodig is. De beheerder en aannemer ondertekenen het aanvullend rapport en de beheerder bewaart deze tenminste twee jaar.

➔ Geef aan op welke wijze aanvulling van de uitvoering - zoals beschreven in deel 1 - aan de orde is en waarom?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

➔ Geef indien van de planning is afgeweken op kaart de locaties aan van beschermde soorten en/of flora en fauna elementen die niet op voorhand bekend waren. Is in de bijlage een kaart met aanvullende beschermde soorten opgenomen?

- ja
 nee

Ecologisch deskundige die de advisering/begeleiding voor dit werkprotocol natuurbeheer heeft verzorgd:

Naam:

Contact via:

Datum/data terreinbezoek:

BEHEERDER:

AANNEMER:

Datum .....

Datum .....

Plaats .....

Plaats .....

Naam .....

Naam .....

Handtekening .....

Handtekening .....

Bijlage B Beschermd dier- en plantensoorten Omgevingswet

Soorten beschermd op basis van de Vogelrichtlijn

Alle vogelsoorten (plm. 700 soorten). Het gaat in de Gedragscode natuurbeheer om alle broedgevallen. Alle nesten van broedende vogels zijn beschermd. Daarnaast zijn er ook nesten jaarrond beschermd (ook buiten het broedseizoen).

Soorten beschermd op basis van de Habitatrichtlijn

Planten (8)

Drijvende waterweegbree
Geel schorpioenmos
Groenknolorchis
Kruipend moerasscherm
Tonghaarmuts
Zomerschroeforchis

Zoogdieren (51)

Bever
Hazelmuis
Lynx
Noordse woelmuis
Otter
Wolf
Wilde kat
Bechsteins vleermuis
Bosvleermuis
Brandts vleermuis
Franjestaart
Baardvleermuis
Gewone dwergvleermuis
Gewone grootoorvleermuis
Grijze grootoorvleermuis
Grote hoefijzerneus
Grote rosse vleermuis
Ingekorven vleermuis
Kleine dwergvleermuis
Kleine hoefijzerneus
Laatvliager
Meervleermuis
Mopsvleermuis
Noordse vleermuis
Rosse vleermuis
Ruige dwergvleermuis
Tweekleurige vleermuis
Vale vleermuis
Waternvleermuis

Amfibieën (8)

Boomkikker
Geelbuikvuurpad
Heikikker
Kamsalamander
Knoflookpad
Poelkikker
Rugstreppad
Vroedmeesterpad

Reptielen (7)

Gladde slang
Muurhagedis
Zandhagedis
Dikkopschildpad
Kemps' zeeschildpad
Lederschildpad
Soepschildpad
Houting
Steur

Vlinders

Apollovlinder
Boszandoog
Donker pimpernelblauwtje
Grote vuurvlinder
Moerasparelmoervlinder
Pijlstaartvlinder
Pimpernelblauwtje
Teunisbloempijlstaart
Tijmblauwtje
Zilverstreephooibeestje

Gaffellibel

Gevlekte witsnuitlibel
Groene glazenmaker
Mercurwaterjuffer
Noordse winterjuffer
Oostelijke witsnuitlibel
Rivierrombout
Sierlijke witsnuitlibel

Kevers (4)

Brede geelrandwaterroofkever
Gestreepte waterroofkever
Juchtleerkever
Vermiljoenkever

Overige (2)

Bataafse stroommossel
Platte schijfhoren

Libellen (9)

Bronslibel

Nationaal beschermde soorten

Planten (76)

Akkerboterbloem
Akkerdoornzaad
Akkerogentroost
Beklierde ogentroost
Berggamander
Bergnactorchis
Blaasvaren
Blauw guichelheil
Bokkenorchis
Bosboterbloem
Bosdravik
Brave hendrik
Brede wolfsmelk
Breed wollegras
Bruinrode wespenorchis
Dennenorchis
Dreps
Echte gamander
Franjgentiaan
Geelgroene
wespenorchis
Geplooiide
vrouwenmantel
Getande veldsla
Gevlekt zonneroosje
Glad biggenkruid
Gladde zegge
Groene nactorchis
Groensteel
Groot spiegelklokje
Grote bosaardbei
Grote leeuwenklauw
Honingorchis
Kalkboterbloem
Kalketrip
Karthuiszeranjer
Karwijselie
Kleine ereprijs
Kleine Schorseneer
Kleine wolfsmelk
Kluwenklokje
Knollathyrus
Knolspirea
Korensla

Kranskarwij
Kruiptijm
Lange zonnedaauw
Liggende ereprijs
Moerasgamander
Muurbloem
Naakte lathyrus
Naaldenkervel
Pijlscheefkelk
Roggelelie
Rood peperboompje
Rozenkransje
Ruw parelzaad
Stofzaad
Scherpkruid
Schubvaren
Schubzegge
Smalle raai
Spits havikskruid
Steenbraam
Stijve wolfsmelk
Tengere distel
Tengere veldmuur
Trogamander
Veenbloembies
Vliegenorchis
Vroege ereprijs
Wilde averuit
Wilde ridderspoor
Wilde weit
Wolfskers
Zandwolfsmelk
Zinkviooltje
Zweedse kornoelje

Zoogdieren (33)

Aardmuis
Boommarter
Bosmuis
Bunzing
Damhert
Das
Dwergmuis
Dwergspitsmuis
Edelhert

Eekhoorn
Egel
Eikelmuis
Gewone bosspitsmuis
Gewone zeehond
Grijze zeehond
Grote bosmuis
Haas
Hermelijn
Huisspitsmuis
Konijn
Molmuis
Ondergrondse woelmuis
Ree
Rosse woelmuis
Steenmarter
Tweekleurige
bosspitsmuis
Veldmuis
Veldspitsmuis
Vos
Waterspitsmuis
Wezel
Wild zwijn
Woelrat

Amfibieën (8)

Alpenwatersalamander
Bruine kikker
Gewone pad
Kleine watersalamander
Meerkikker
Middelste groene kikker
Vinpootsalamander
Vuursalamander

Reptielen (4)

Adder
Hazelworm
Levendbarende hagedis
Ringslang

Vissen (6)

Beekdonderpad
Beekprik

Elrits
Gestippelde alver
Grote modderkruiper
Kwabaal

Vlinders (20)

Aardbeivlinder
Bosparelmoervlinder
Bruin dikkopje
Bruine eikenpage
Duinparelmoervlinder
Gentiaanblauwtje
Grote parelmoervlinder
Grote vos
Grote weerschijnvlinder
Iepenpage
Kleine heivlinder
Kleine ijsvogelvlinder
Kommavlinder
Sleedoorpage
Spiegeldikkopje
Veenbesblauwtje
Veenbesparelmoervlinder
Veenhooibeestje
Veldparelmoervlinder
Zilveren maan

Libellen (8)

Beekrombout
Bosbeekjuffer
Donkere waterjuffer
Gevlekte glanslibel
Gewone bronlibel
Hoogveenglanslibel
Kempense heidelibel
Speerwaterjuffer

Kevers (1)

Vliegend hert

Overige soorten (1)

Europese rivierkreeft

Bijlage C Artikelen Omgevingswet

Artikel 11.27 Specifieke zorgplicht Besluit activiteiten leefomgeving Omgevingswet

1. Degene die een flora- en fauna-activiteit of een activiteit als bedoeld in artikel 11.22, eerste lid, onder b tot en met g, verricht en weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat die activiteit nadelige gevolgen kan hebben voor de belangen, bedoeld in artikel 11.23, is verplicht:
  - a. alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van diegene kunnen worden gevraagd om die gevolgen te voorkomen;
  - b. voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen: die gevolgen zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken; en
  - c. als die gevolgen onvoldoende kunnen worden beperkt: die activiteit achterwege te laten voor zover dat redelijkerwijs van diegene kan worden gevraagd.
2. Voor flora- en fauna-activiteiten houdt deze plicht in ieder geval in dat:
  - a. voorafgaand aan het verrichten van de activiteit wordt nagegaan of er aanwijzingen zijn van de aanwezigheid op de locatie waar de activiteit wordt verricht of in de directe nabijheid van die locatie van:
    - 1°. van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten, genoemd in bijlage I bij de vogelrichtlijn, en niet in die bijlage genoemde, geregeld in Nederland voorkomende trekvogelsoorten als bedoeld in artikel 4, tweede lid, van die richtlijn;
    - 2°. van nature in Nederland in het wild levende dieren of planten van soorten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de habitatrichtlijn;
    - 3°. dieren of planten van soorten, genoemd in bijlage IX of in de rode lijsten, bedoeld in artikel 2.19, vijfde lid, onder a, onder 3°, van de wet; en
    - 4°. voor die soorten belangrijke leefgebieden of natuurlijke habitats;
  - b. als deze aanwijzingen er zijn: wordt vastgesteld of op voorhand op grond van objectieve gegevens nadelige gevolgen kunnen worden uitgesloten voor dieren van die soorten, hun nesten, hun foerageerplaatsen, hun voortplantingsplaatsen, hun rustplaatsen en hun eieren, of voor planten van die soorten;
  - c. als die gevolgen niet kunnen worden uitgesloten: wordt nagegaan welke gevolgen de activiteit kan hebben voor dieren van die soorten, hun nesten, hun foerageerplaatsen, hun voortplantingsplaatsen, hun rustplaatsen en hun eieren, of voor planten van die soorten;
  - d. alle passende preventieve maatregelen worden getroffen om die nadelige gevolgen te voorkomen;
  - e. tijdens en na het verrichten van de activiteit wordt nagegaan of de getroffen maatregelen de beoogde effecten hebben; en
  - f. het verrichten van de activiteit wordt gestaakt als de nadelige gevolgen toch niet worden voorkomen, of, als staken van de activiteit redelijkerwijs niet meer mogelijk is, passende herstelmaatregelen worden getroffen.
3. Voor de uitoefening van de jacht en activiteiten om populaties van in het wild levende dieren te beheren of om schade door dieren te bestrijden houdt deze plicht in ieder geval in, dat een ieder die een in het wild levend dier doodt of vangt voorkomt dat het dier onnodig lijdt.

Artikel 11.37 Besluit Activiteiten Leefomgeving (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten vogelrichtlijn: schadelijke handelingen)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:
  - a. het opzettelijk doden of opzettelijk vangen van van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn;

- b. het opzettelijk vernielen of opzettelijk beschadigen van nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld onder a, of het opzettelijk wegnemen van nesten van die vogels;
  - c. het rapen en onder zich hebben van eieren van vogels als bedoeld onder a; of
  - d. het opzettelijk storen van vogels als bedoeld onder a.
2. Het verbod geldt niet, als:
- a. het verrichten van die activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan de artikelen 9, eerste en tweede lid, en 13 van de vogelrichtlijn; of
  - b. de activiteit uitvoering geeft aan:
    - 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
    - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.
3. Het verbod op het opzettelijk storen van vogels, bedoeld in het eerste lid, onder d, geldt niet, als het storen niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de vogelsoort.

Artikel 11.39 Besluit Activiteiten Leefomgeving (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten vogelrichtlijn: niet-commercieel bezit)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor het om een andere reden dan verkoop onder zich hebben of vervoeren van dode of levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn, gemakkelijk herkenbare delen van die vogels of uit die vogels verkregen producten.
2. Het verbod geldt niet, als:
- a. de vogels, delen of producten aantoonbaar in overeenstemming met de regels van dit hoofdstuk zijn gedood, gevangen, of verkregen;
  - b. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan de artikelen 9, eerste en tweede lid, en 13 van de vogelrichtlijn; of
  - c. de activiteit deel uitmaakt van:
  - d. 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
  - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.

Artikel 11.45 Besluit activiteiten leefomgeving Omgevingswet (Vogelrichtlijnsoorten)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt in bij ministeriële regeling aangewezen gevallen niet voor flora- en fauna-activiteiten als bedoeld in de artikelen 11.37, eerste lid, en 11.39, eerste lid, die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:
- a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met de gedragscode; en
  - b. plaatsvinden in het kader van:
    - 1°. het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
    - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw,
    - 3°. een bestendig gebruik; of
    - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen, als:
- a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74j, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en

- b. daarin een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
  - 1°. geen benutting of economisch gewin plaatsvindt van van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn; en
  - 2°. de activiteiten met betrekking tot die vogels zorgvuldig worden verricht.
- 3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als:
  - a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten waartoe de vogels behoren; en
  - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of nagelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
    - 1°. de vogels worden gedood;
    - 2°. nesten van de vogels worden vernield, beschadigd of weggenomen, of rustplaatsen van vogels worden vernield; en
    - 3°. eieren van de vogels worden vernield.

Artikel 11.46 Besluit Activiteiten Leefomgeving (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten habitatrichtlijn: schadelijke handelingen)

- 1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:
  - a. het in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk doden of opzettelijk vangen van in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onder a, bij de habitatrichtlijn, bijlage II bij het verdrag van Bern of bijlage I bij het verdrag van Bonn;
  - b. het opzettelijk verstoren van dieren als bedoeld onder a;
  - c. het in de natuur opzettelijk vernielen of rapen van eieren van dieren als bedoeld onder a;
  - d. het beschadigen of vernielen van de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld onder a; en
  - e. het opzettelijk plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen van planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onder b, bij de habitatrichtlijn of bijlage I bij het verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied.
- 2. Het verbod geldt niet als:
  - a. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan artikel 16, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
  - b. de activiteit uitvoering geeft aan:
    - 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
    - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.
- 3. Onder de soorten, bedoeld in het eerste lid, onder a, worden niet begrepen de soorten, bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn.

Artikel 11.47 Besluit Activiteiten Leefomgeving (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten habitatrichtlijn: bezit)

- 1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:
  - a. het verkopen, vervoeren voor verkoop, verhandelen, ruilen of te koop of te ruil aanbieden van dieren of planten van soorten, genoemd in bijlage IV bij de habitatrichtlijn, bijlage I of II bij het verdrag van Bern of bijlage I bij het verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn; en
  - b. het voor het om een andere reden dan verkoop onder zich hebben of vervoeren van dieren of planten als bedoeld onder a.
- 2. Het verbod geldt niet als:

- a. de dieren en planten aantoonbaar zijn gefokt of gekweekt;
- b. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan artikel 16, eerste lid, van de habitatrichtlijn;
- c. de activiteit deel uitmaakt van:
  - 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
  - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn; of
- d. de dieren of planten uiterlijk op 10 juni 1994 aantoonbaar in overeenstemming met de op dat moment geldende regelgeving aan de natuur waren onttrokken.

Artikel 11.53 Besluit activiteiten leefomgeving Omgevingswet (Habitatrichtlijn soorten)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt in bij ministeriële regeling aangewezen gevallen niet voor flora- en fauna-activiteiten als bedoeld in de artikelen 11.46, eerste lid, en 11.47, eerste lid, aanhef en onder b, die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:
  - a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met die gedragscode; en
  - b. plaatsvinden in het kader van:
    - 1°. het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
    - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
    - 3°. een bestendig gebruik; of
    - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen, als:
  - a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74k, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en
  - b. daarin een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
    - 1°. geen benutting of economisch gewin plaatsvindt van dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onder a, bij de habitatrichtlijn, bijlage II bij het verdrag van Bern of bijlage I bij het verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn, en van planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onder b, bij de habitatrichtlijn of bijlage I bij het verdrag van Bern; en
    - 2°. de activiteiten met betrekking tot die dieren en planten zorgvuldig worden verricht.
3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als:
  - a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten waartoe de dieren of de planten behoren; en
  - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of nagelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
    - 1°. de dieren worden gedood;
    - 2°. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de dieren worden beschadigd of vernield;
    - 3°. eieren van de dieren worden vernield; en
    - 4°. de planten worden geplukt, afgesneden, onworteld of vernield.

Artikel 11.54 Besluit Activiteiten Leefomgeving (aanwijzing vergunningplichtige gevallen andere soorten: schadelijke handelingen)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:

- a. het opzettelijk doden of vangen van in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in bijlage IX, onder A;
  - b. het opzettelijk beschadigen of vernielen van de vaste voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren als bedoeld onder a; en
  - c. het opzettelijk in hun natuurlijke verspreidingsgebied plukken en verzamelen, afsnijden, onwortelen of vernielen van vaatplanten van de soorten, genoemd in bijlage IX, onder B.
2. Het verbod geldt niet als:
- a. het gaat om het doden of vangen van de bosmuis, de huisspitsmuis en de veldmuis, of om het beschadigen of vernielen van hun vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen, voor zover deze dieren zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevinden;
  - b. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan de eisen die zijn opgenomen artikel 8.74I van het Besluit kwaliteit leefomgeving; of
  - c. de activiteit deel uitmaakt van:
  - d. 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.

Artikel 11.59 Besluit activiteiten leefomgeving Omgevingswet (nationaal beschermde soorten)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 11.54, geldt niet voor bij ministeriële regeling aangewezen gevallen van activiteiten die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:
- a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met die gedragscode; en
  - b. plaatsvinden in het kader van:
    - 1°. het bestendig beheer of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
    - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
    - 3°. een bestendig gebruik; of
    - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen als:
- a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74I, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en
  - b. een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
    - 1°. geen benutting of economisch gewin van dieren en planten van de soorten, genoemd in bijlage IX, die zich bevinden in hun natuurlijke verspreidingsgebied plaatsvindt; en
    - 2°. de activiteiten met betrekking tot die dieren en planten zorgvuldig worden verricht.
3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als
- a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten, genoemd in bijlage IX, die zich bevinden in hun natuurlijke verspreidingsgebied, waartoe de dieren of planten behoren; en
  - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of gelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
    - 1°. die dieren worden gedood;
    - 2°. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van die dieren worden beschadigd of vernield;
    - 3°. eieren van die dieren worden vernield; of
    - 4°. die planten worden geplukt, afgesneden, onworteld of vernield.

Artikel 8.74I (beoordelingsregels flora- en fauna-activiteit: andere soorten)

1. Voor zover een aanvraag om een omgevingsvergunning betrekking heeft op een flora- en fauna-activiteit als bedoeld in artikel 11.54 van het Besluit activiteiten leefomgeving, wordt de omgevingsvergunning alleen verleend als:
  - a. er geen andere bevredigende oplossing bestaat;
  - b. de activiteit nodig is:
    - 1° in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
    - 2° voor het voorkomen van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
    - 3° in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
    - 4° voor onderzoek en onderwijs, repopulatie of herintroductie van deze soorten, of voor de daarvoor benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten; of
    - 5° om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij de omgevingsvergunning vastgesteld aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of onder zich te hebben, respectievelijk een beperkt bij de omgevingsvergunning vastgesteld aantal van bepaalde planten van de aangewezen soort te plukken of onder zich te hebben;
    - 6° in het kader van de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden, daaronder begrepen het daarop volgende gebruik van het ingerichte of ontwikkelde gebied;
    - 7° voor het voorkomen van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes of begraafplaatsen;
    - 8° voor het beperken van de omvang van de populatie van in het wild levende dieren, in verband met door deze dieren ter plaatse en in het omliggende gebied veelvuldig veroorzaakte schade of in verband met de maximale draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden;
    - 9° voor het voorkomen of bestrijden van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren;
    - 10° in het kader van een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of bosbouw;
    - 11° in het kader van het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
    - 12° in het kader van het bestendig beheren of onderhouden van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied; of
    - 13° in het algemeen belang; en
  - c. de activiteit geen afbreuk doet aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan.
2. Voor zover een aanvraag om een omgevingsvergunning betrekking heeft op een flora- en fauna-activiteit als bedoeld in artikel 11.54, eerste lid, van het Besluit activiteiten leefomgeving tot beperking van de omvang van een populatie van dieren van soorten als bedoeld in dat lid, worden bij de toepassing van het eerste lid, aanhef en onder b, alleen de belangen, genoemd in dat onderdeel onder 1°, 2°, 3°, 7°, 9° en 13°, in aanmerking genomen.
3. Een omgevingsvergunning als bedoeld in het tweede lid wordt alleen verleend aan een faunabeheereenheid, tenzij de noodzaak ontbreekt voor het verrichten van de activiteiten door tussenkomst van een faunabeheereenheid. In dat geval kan de omgevingsvergunning ook worden verleend aan een wildbeheereenheid of aan anderen.

Bijlage D Evaluatieplan

Als de initiatiefnemer van de gedragscode is VBNE verantwoordelijk voor het uitzetten van een evaluatie onder de gebruikers van de gedragscode. Deze evaluatie vindt plaats tussen jaar drie en vier na aanwijzing van de gedragscode. De evaluatie wordt gebruikt bij het opstellen van een nieuwe gedragscode. De evaluatie wordt gedeeld met RVO en er wordt aangegeven op welke wijze de onderdelen van de evaluatie verwerkt zijn in de nieuwe gedragscode.

De evaluatie zelf zal bestaan uit een enquête met minimaal de te stellen verplichte vragen vanuit de beleidsregels. Deze enquête zal worden uitgezet onder de gebruikers van de gedragscode o.a. vanuit de leden van de VBNE en natuuraanemers (doelgroep). Daarnaast zal via een aantal themabijeenkomsten meer diepgang worden gegeven aan de evaluatie van de Gedragscode Soortenbescherming Natuurbeheer.

Bijlage E Participatieverslag

Bij het opstellen van de Gedragscode Soortenbescherming Natuurbeheer is samengewerkt met de soortenorganisaties in het opstellen van de voorzorgsmaatregelen. Daar waar een andere voorzorgsmaatregel is opgenomen dan in het Reikwijdtedocument van RVO is voorgeschreven, is aanvullende expertise gevraagd aan de volgende soortenorganisaties:

- Vogelbescherming
  - Veenmosrietlanden en kritische rietvogels w.o. de grote karekiet
- Zoogdiervereniging
  - Noordse woelmuis bij maaibeheer in rietlanden en graslanden
- De Vlinderstichting
  - Veenmosrietlanden en beschermde dagvlinders van rietlanden
  - Bijzondere graslanden en beschermde dagvlinders
- RAVON
  - Reptielen bij chopperen en plaggen
  - Amfibieën en reptielen bij maaibeheer in graslanden
- SEVON
  - Vliegroutes bij afzetten/dunning

De vraagstelling is geformuleerd in overleg met RVO en de beantwoording heeft geleid tot aanpassing van de voorzorgsmaatregelen in de Gedragscode.